

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Barbora Sýkorová

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Sýkorová

AMAZONIE JAKO KŘIŽOVATKA V PRÓZE MILTONA

HATOUMA

THE AMAZON AS AN INTERSECTION IN MILTON HATOUM'S NOVELS

Praha 2019

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Karolina Válová, Ph.D.

Poděkování

Děkuji Mgr. Karolině Válové, Ph.D. a Mgr. Šárce Grauové, Ph.D. za jejich cenné rady, trpělivost a laskavou nápomoc při psaní této bakalářské práce. Také bych chtěla poděkovat rodině, především mé milované babičce za její podporu a důvěru.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis studenta

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá Amazonií jako křižovatkou v díle Miliona Hatouma. Cílem práce je nalézt v jeho románu *Dva bratři* a v novele *Sirotkové ráje* specifické rysy této oblasti a pojmenovat je jako projevy setkání, střetávání a prolínání. Práce vychází z historie amazonské oblasti, ze zeměpisných reálií a z odborné literatury k danému tématu. Těžiště práce spočívá v analýze textů románu a novely. Společným tématem obou děl je především prostředí – město Manaus. Analýza nachází v románu *Dva bratři* křižovatky etnické, kulturní a náboženské. V novele *Sirotkové ráje* je mnoho motivů společných s románem, ale rozbor odhaluje další křižovatky v oblasti ekonomické, sociální a v přítomnosti reality a mýtu. Nalezení křižovatek v díle Miliona Hatouma může pomoci pochopit složitost Amazonie. Může také přispět k ocenění literární tvorby tohoto současného brazilského spisovatele.

Klíčová slova

Brazílie, Amazonie, Manaus, Milton Hatoum, Dva bratři, Sirotkové ráje, křižovatka, kultura, náboženství, křesťan, muslim, etnikum, mýtus, ekonomika, indiáni, Evropané, Libanonci

Abstract

The bachelor thesis deals with the Amazon as an intersection in Milton Hatoum's books. The objective of the thesis is to find in his novel *Two brothers* and in the novella *Orphans of Eldorado* specific features of this region and name them as the signs of meeting, impacting and blending. The thesis is based on the history of the Amazon region, on geography and on the literature dealing with this topic. It focuses on the analysis of the novel and the novella. The common theme of both books is primarily the environment – the city of Manaus. The analysis finds in the novel the intersections in the field of ethnicities, cultures and regions. There are many motives in the novella in common with the novel, but the analysis finds other intersections in the economic and social field as well as in the presence of the reality and myths. Finding the intersections of the Amazon in the books of Milton Hatoum can help to understand the complexity of the Amazon. It can also contribute to the appreciation of the literary work of this contemporary Brazilian writer.

Key words

Brazil, Amazon, Manaus, Milton Hatoum, Two Brothers, Orphans of Eldorado, intersection, culture, religion, Christian, Muslim, ethnicity, myth, economy, American Indian, European, Lebanese

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 Amazonie, Manaus a Milton Hatoum	10
1.1 Amazonie.....	10
1.2 Manaus	12
1.3 Milton Hatoum.....	13
2 Amazonie jako křižovatka v románu <i>Dva bratři</i>	16
2.1 Sřet dvou bratrů	16
2.2 Manaus v prostoru a v čase.....	19
2.2.1 Město Manaus.....	19
2.2.2 Manaus v čase.....	25
2.3 Manaus jako křižovatka v románu <i>Dva bratři</i>	26
2.3.1 Etnický prostor	27
2.3.2 Kulturní prostor	32
2.3.3 Náboženský prostor	36
3 Amazonie jako křižovatka v novele <i>Sirotkové ráje</i>	38
3.1 Sirotkové a Eldorado	38
3.2 Manaus jako křižovatka bohatství a chudoby.....	41
3.3 Manaus jako křižovatka reálného a mytického světa.....	45
Závěr.....	50
Resumé	52
Resumo	53
Bibliografie	54

ÚVOD

Milton Hatoum (1952) je současný brazilský spisovatel s libanonskými kořeny. Narodil se v Manausu a v tomto hlavním městě brazilského státu Amazonas prožil své dětství. V osobním životě poznal mnohotvárnost Amazonie a v příbězích svých literárních hrdinů zaznamenává zároveň komplikovanost tamního prostředí. V Hatoumových dílech může čtenář vnímat Amazonii jako křižovatku, kde se setkávají etnika, kultury, náboženství, reálný a mytický svět, chudoba a bohatství. Křižovatka představuje rovněž střetávání a prolínání na úrovni historické, kulturní, politické, ekonomické i náboženské. Hatoum tyto prvky literárně zpracoval a vykreslil Manaus dvacátého století, fiktivní i skutečný.

Porozumění Hatoumově tvorbě vyžaduje znalost brazilských dějin, prostředí Amazonie i života autora, který do svých knih vrývá autobiografické prvky. Jedním z poznávacích znaků jeho příběhů je inspirace rodinnými událostmi a složitými mezilidskými vztahy, výrazným motivem je život libanonských přistěhovalců a snaha o pochopení brazilské identity.

Východiskem pro definování specifických rysů této oblasti a zdrojem informací a vodítkem pro analýzu jsou odborné publikace historika Jana Klímy, který zpracoval dějiny Brazílie, dále Jorge Alberta Buchabquiho, který se zabývá libanonskou migrací, publikace Darcyho Ribeiry, který řeší problematiku brazilského lidu. Mnislav Zelený-Atapama se zabývá amazonskými mýty. Užitečným zdrojem je i kronika měst Belém a Manaus, kterou sepsali Milton Hatoum a Benedito Nunes.

Cílem bakalářské práce je v románu *Dva bratři* (Dois Irmãos, 2000) a v novele *Sirotkové ráje* (Orfãos do Eldorado, 2008) najít projevy a složitosti Amazonie, pokusit se prostřednictvím oněch literárních textů charakterizovat její specifické rysy tak, jak je vidí sám autor.

Předpokladem pro naplnění cíle je shromáždit informace o autorovi, zjistit zeměpisná fakta o Amazonii, získat vhled do složení obyvatelstva a jeho sociální struktury a poučit se o ekonomice země. Seznámit se s formami christianizace a s amazonskými mýty.

Analýza uvedených literárních děl vede k proniknutí do jejich obsahu a struktury. Pro nalezení existence křižovatek je nutné zaměřit se na tematickou vrstvu děl. Vyhledat dílčí motivy a pojmenovat témata, která jsou projevem složitosti Amazonie. Je třeba

charakterizovat postavy, popsat vztahy mezi nimi, vystihnout úlohu prostředí. Důležité je zachytit dějové momenty, v nichž jsou křižovatky přítomny.

1 Amazonie, Manaus a Milton Hatoum

1.1 Amazonie

Amazonie je název pro zeměpisnou oblast v Jižní Americe¹, jež se ze šedesáti procent nachází v Brazílii. Území se rozkládá na ploše šesti milionů čtverečních kilometrů², od pohoří And až po Atlantický oceán. Oblast tvoří deštný les a povodí řeky Amazonky.

Amazonka protéká devíti jihoamerickými státy, měří sedm tisíc šedesát dva kilometrů, široká je od jednoho a půl kilometru do třiceti kilometrů. Plocha zabírá čtyřicet procent plochy Jižní Ameriky. Do řeky ústí osmnáct velkých přítoků. Označení řeky pochází z indiánského slova „amaçunu“ (hluk vody), celý název řeky je Amazonas-Solimões-Amazonas-Ucayali-Tambo-Ene-Apurímac-Lloqueta-Carhuasanta. Hlavní tok se nazývá Amazonas až od soutoku s Rio Negrem. Řeku pojmenoval španělský dobrodruh Francisco de Orellana roku 1541³, když se na jedné ze svých výprav setkal s ozbrojenými indiánkami.⁴ Barva toku řeky se mění podle složení vod přitékajících řek. Zvláštním úkazem je soutok Amazonky a Rio Negra – Encontro das Águas, kdy korytem proudí světlá a tmavá voda a nesmísí se.

Velkou část Amazonie tvoří deštný les, největší deštný prales na světě. Vysoké teploty a velké množství srážek jsou ideálním prostředím pro jedinečný ekosystém. Žije zde mnoho živočišných druhů, které jinde nenajdeme. Také flora je nesmírně bohatá. Prales je uspořádán hierarchicky – od bylin rostoucích u země až po vysoké stromy, jejichž stáří se odhaduje až na tisíc let. Obrovské rostliny, mimořádné rozměry květů, vzácné dřeviny, byliny s léčivými nebo naopak jedovatými účinky, to všechno může člověku sloužit, ale může ho i zabít.

Území kolem Amazonky bylo kolonizováno od sedmnáctého století Španěly a Portugalci. Původní obyvatelé, indiáni i celé indiánské kmeny, byli masakrováni. Mnozí umírali na nemoci, které do oblasti zavlekli Evropané. Začala devastace krajiny,

¹ Srov. OTCA. *Organización del Tratado de Cooperación Amazónica*, s. 21, dostupné na:

http://www.pnuma.org/deat1/pdf/geoamazonia_spanish_FINAL.pdf

² CARNEIRO FILHO, Arnaldo. BRAGA DE SOUZA, Oswaldo. *ATLAS de Pressões e Ameças às Terras Indígenas na Amazônia Brasileira*, s. 8, dostupné na: https://site-antigo.socioambiental.org/banco_imagens/pdfs/Atlas.pdf.pdf

³ Název Amazonas Orellana odvodil z řecké mytologie. Amazonky byly bojovnice, které si kvůli lepší manipulaci s lukem uřezávaly prso, v mytologii se začaly označovat jako bezprsé, řeky *a-mazos* (Hérodotos: *Dějiny*. Kniha 4, s. 110)

⁴ Srov. KLÍMA, Jan. *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha: NLN. 2015, s. 78

vypalování lesů a jejich marná přeměna na zemědělskou půdu. Indiáni byli nuceni opustit svá území. Někteří z nich přicházeli do měst, ale jejich způsob života nebyl obyvateli měst přijat.⁵

Dnes žijí původní indiánské kmeny v pralese pouze tam, kam nevedou vodní cesty, tzn. na horních tocích řek. Ve městech indiáni žijí na okraji společnosti, v postavení služek, pomocníků, společensky podřadných profesí. Stále si z generace na generaci předávají mýty⁶ svých kmenů jakožto součást indiánské kultury. Jejich integrace do většinové společnosti je pro mnohé z nich smrtelná. Ztrácejí identitu, propadají alkoholu a podléhají nemocem.

Amazonie svou jedinečností vzbudila zájem mnoha spisovatelů a má zasloužené místo v literatuře. Je zobrazena v cestopisech, esejích, přírodovědných a antropologických publikacích, v básních i v próze. Míra pochopení problému této oblasti je různá v závislosti na době vzniku a zaměření díla. Jules Verne (1828-1905), autor dobrodružného románu *Tajemství pralesa aneb Osm set mil po řece Amazonce* (1881), provází čtenáře plavbou po řece Amazonce. Zachycuje její krásu i úskalí a setkáváme se tu s významnými městy této oblasti, jako jsou Belém a Manaus. Americká spisovatelka Lynne Cherry (1952) napsala knihu *The Shaman's Apprentice* (1998). Seznamuje čtenáře s uzdravovací schopností pralesa a s důležitostí šamanismu pro původní obyvatele. Český spisovatel Vladimír Plešinger (1938-2018) napsal knihu *Amazonie a řeky příběhů* (2014). V sedmi kapitolách zpracoval osudy jedenácti cestovatelů v této části světa od šestnáctého do dvacátého století. Kolumbijský spisovatel José Eustasio Rivera (1889-1928) je autorem románu *Vír* (1924), v němž představuje Manaus jako symbolické město. Setkání indiánů s jinou kulturou zaznamenal brazilský spisovatel José de Alencar (1829-1877) v románu *Vládce pralesa* (1969). Sřet indiána s moderní dobou ztvárnil Mário de Andrade (1893-1945) v románu *Macunaíma* (1928).

Osobní zkušenost se životem v této oblasti měl José Veríssimo (1857-1916), brazilský literární kritik, který popsal život v Amazonii v povídkách *Cenas da Vida Amazônica* (1957). Podobně spisovatel Inglês de Sousa (1853-1918), autor povídek

⁵ CARNEIRO FILHO, Arnaldo. BRAGA DE SOUZA, Oswaldo. *ATLAS de Pressões e Ameças às Terras Indígenas na Amazônia Brasileira*, s. 12, dostupné na: https://site-antigo.socioambiental.org/banco_imagens/pdfs/Atlas.pdf.pdf

⁶Mýtus: „(z řec. mýthos = vyprávění) [...] Základní funkcí mýtu je zprostředkovat sociálně závazný výklad světa uvnitř dané kultury, vytvořit v ní model chování pro různé oblasti lidské aktivity (práce, výživa, právo, sex, vědění, válka atd.) a tak zaručit stabilitu kultury, která m. produkuje.“ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. 1984, s. 243

„Mytologie tedy vznikla proto, aby nám pomohla vyrovnávat se s mezními lidskými situacemi. Pomáhala lidem najít jejich místo ve světě a pravé směřování.“ Srov. ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Krátká historie mýtu*. 2006, s. 12

Contos Amazônicos (1893) a románu *O Missionário* (1891), v němž líčí úlohu misionářů při šíření křesťanství mezi indiány.

K současným autorům, kteří zapojují prostředí Amazonie do svých děl, patří spisovatel Márcio Souza (1946), který v díle *Mad Maria* (1980) zachycuje stavbu železnice v Amazonii.

Současným brazilským spisovatelem je také Milton Hatoum, v jehož díle jsou přítomny nejvýznamnější momenty amazonské historie i současnosti, které se odehrávají v Manausu a v jeho okolí.

1.2 Manaus

Manaus je hlavní město státu Amazonas, který se rozkládá v severní části Brazílie.

V sedmnáctém století zde založili Portugalci pevnost Forte da Barra de São José jako obranu proti Španělům, ale také jako výchozí bod pro kolonizaci celé oblasti kolem Amazonky. Byla zde postavena kaple Nossa Senhora da Conceição. Na stavbách pracovaly také domorodé kmeny a podle kmene Manaós bylo v devatenáctém století město pojmenováno.

Město Manaus bylo v průběhu své existence také označováno jako Město lesa, Amazonské Benátky, Hlavní město sběračů kaučuku, dokonce jako Tropická Paříž.⁷ Mělo zajímavou historii, období slávy a bohatství, ale také úpadku a strádání. V dějinách města jako by se promítl osud celé oblasti.

Do Manausu přicházeli obyvatelé z jiných kontinentů, zejména z Evropy, a charakter města byl z velké míry ovlivněn především evropskou kulturou. Od začátku devadesátých let devatenáctého století město bohatlo díky obchodu s kaučukem a během následujících třiceti let se zařadilo k nejbohatším městům Brazílie. Metropole byla osvětlená, po ulicích jezdily tramvaje, stavěly se přepychové budovy, velmi často z materiálů dovezených z Evropy. Vedle luxusních sídel obchodníků bylo postaveno divadlo Teatro Amazonas a náměstí. Známa byla tržnice Mercado Municipal Adolpho Lisboa, jejímž vzorem snad mohla být pařížská tržnice Les Halles.

Centrem obchodního dění Manausu se stal přístav, křižovatka celého říčního systému. Manaus vznikl jako město ze všech stran obklopené vodou. Přístav nabízel obraz prosperity, ale v jeho okolí a v přilehlých ulicích převládala chudoba. Jako pracovní

⁷ NUNES, Benedito. HATOUM, Milton. *Crônica de duas cidades – Belém e Manaus*. Secretaria Executiva de Cultura do Pará (SECULT, Departamento de Editoração e Memória), 2006, s. 65

síla sem přicházeli chudí lidé z vnitrozemí Brazílie. Manaus se od doby svého založení postupně zalidňoval doslova směsicí etnik, kultur a náboženství.

Indiánští muži byli podřadnou pracovní silou v přístavu, na stavbách i v domácnostech. Indiánské ženy sloužily u bohatších obyvatel, staraly se o dům a mnohdy pomáhaly s výchovou dětí. Domorodí obyvatelé byli nuceni přijmout křesťanskou víru, děti bez rodičů vyrůstaly v sirotčincích spravovaných církví. Přesto si indiáni uchovávali kulturu svých předků, rozuměli přírodě a znali její léčivou sílu.

Město prosperovalo až do doby před první světovou válkou. Konec kaučukového boomu a události první světové války však měly za následek rychlé chudnutí města. Manaus, ač je teritoriálně izolovaný, prošel všemi významnými brazilskými dějinnými zvraty následujících let. Velká hospodářská krize od konce dvacátých let dvacátého století až po polovinu let třicátých silně zasáhla celou Brazílii a zařadila ji k nejzadluženějším státům Latinské Ameriky.⁸ Diktatura Getúlia Vargase trvala až do ledna 1946. Úsilí o obnovu prosperity Brazílie vedlo k pokusům o levicovou politiku a krátkodobě i k příklonu k východnímu sektoru bipolárního světa. V roce 1964 zvítězila tvrdá pravicová linie a začíná období vojenské diktatury, která trvala až do roku 1985.⁹

1.3 Milton Hatoum

Milton Hatoum je současný brazilský spisovatel. Narodil se roku 1952 v Manausu a tam také strávil své dětství.¹⁰ Hatoum je potomek libanonských imigrantů, z rodiny, kde se křížily cesty islámu a křesťanství, libanonské a brazilské kultury. Vždy projevoval zájem o literaturu. Inspirovali ho jak brazilští, tak zahraniční autoři, kupříkladu Machado de Assis, Graciliano Ramos, Gustave Flaubert či Albert Camus.

Dospívající Milton Hatoum odjel roku 1967 studovat vyšší odbornou školu do tehdy nově postaveného hlavního města – Brasília a strávil tam dva roky. Byl výtvarně nadaný, a protože nové hlavní město Brasília ještě nemělo žádnou univerzitu, vystudoval architekturu na Sãopaulské univerzitě.

V následujících letech vyučoval dějiny architektury a pracoval jako žurnalista. Roku 1980 obdržel stipendium do Španělska, pobýval v Barceloně, Madridu, následně

⁸ KLÍMA, 2015, s. 340

⁹ Tamtéž, s. 407-411

¹⁰ Srov. HATOUM, Milton, dostupné na: <http://www.miltonhatoum.com.br/biografia/a-historia-do-autor>

také v Paříži. Po návratu do amazonského města Manaus vyučoval na univerzitě Universidade Federal do Amazonas francouzskou literaturu. Působil také ve Spojených státech na prestižních univerzitách, jako jsou Yaleská, Kalifornská či Stanfordská. V sedmdesátých letech se přestěhoval do města São Paulo a žije tam dodnes.

Hatoumova tvorba zahrnuje romány, novely a kroniky. Jeho první román *Relato de um Certo Oriente* (1989) měl obrovský úspěch a autor získal cenu Jabuti za nejlepší román. V roce 2000 byl publikován jeho druhý román s názvem *Dva bratři*, za který rovněž obdržel cenu Jabuti. Toto dílo bylo označeno novinami *Correio Brasiliense* a deníkem *O Estado de Minas* za nejlepší brazilský román let 1990-2005. Třetí román, *Cinzas do Norte* (2005), získal řadu dalších ocenění, mimo jiné cenu BRAVO! za literaturu. O tři roky později mu novela *Sirotkové ráje* (2008) zajistila čtvrtou cenu Jabuti. Před dvěma lety byl v Brazílii publikován jeho pátý a zatím poslední román *A Noite da Espera* (2017).

Autor vysvětluje v televizním pořadu časové prodlevy mezi vydáním jednotlivých děl tím, že mu záleží na kvalitě a umělecké úrovni díla, a tak odolává tlaku nakladatelství publikovat co nejvíce románů¹¹.

Manaus je místo, které vystupuje jako reálné i symbolické dějiště ve většině jeho románů. Hatoum v rozhovoru s novinářem Brunem Dorigattim pro knihkupectví Saraívu zdůvodňuje téma Manausu ve svých knihách. Z města pochází, zná ho a je s ním úzce spjat.

Nejběžnější je to, že člověk píše o místě, kde se narodil. K Manausu mám silné pouto, jsem Amazoňan z města, neznám tamější deštný les podrobně, ale trochu znám amazonský venkov. Vesměs je ale Manaus symbolickým městem, místem děje mých románů.¹²

Literární díla tedy staví autor zejména na vlastním životním příběhu a na jemu známých osudech obyvatel města. Dědeček z matčiny strany byl libanonský křesťan. Po imigraci do Brazílie si založil obchod s dováženým zbožím. Dědeček z otcovy strany, libanonský muslim, se přistěhoval do Brazílie na počátku dvacátého století a živil se jako podomní obchodník. Skutečnost, že Hatoumův otec je také muslim, se jeho syn dozvěděl

¹¹ Drauzio Entrevista (televizní pořad brazilského lékaře, vědce a moderátora Drauzia Varelly). 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=hc8CT4s7yJ0&t=2s>

¹² DORIGATTI, Bruno. 2009. Přeložila Barbora Sýkorová. Autorka práce přeložila rovněž další citované texty, které jsou dostupné pouze v portugalštině, není-li v této práci uvedeno jinak. Dostupné na: <https://blog.saraiva.com.br/a-peculiar-manaus-de-milton-hatoum/>

až ve svých dvanácti letech, když mu otec předčítal Korán. Otec svou ženu, Miltonovu matku, respektoval, chodil s ní každou neděli do kostela a nebránil se slavení Vánoc. Možná i proto si Hatoum nikdy nevšiml, že by mezi nimi byl nějaký rozdíl. Jako dítě brazilských Libanonců se domníval, že děti mluví portugalsky a dospělí arabsky. Podle Hatouma bylo běžné slyšet mnoho jazyků v manauských ulicích.¹³

¹³ Drauzio Entrevista (televizní pořad brazilského lékaře, vědce a moderátora Drauzia Varelly). 2016. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=hc8CT4s7yJ0&t=2s>

2 Amazonie jako křižovatka v románu *Dva bratři*

2.1 Střet dvou bratrů

V doslovu k překladu Hatoumova románu *Dva bratři* vyjádřila Šárka Grauová ústřední myšlenku románu – smíření.

Má-li Brazílie najít svou pravou tvář, musí k sobě dva bratři vzdor všem svým odlišnostem najít cestu. Nadějně vyhlídky začínají smírem.¹⁴

Román zobrazuje problematiku dvou neslučitelných světů, které jsou ztělesněny v postavách hlavních hrdinů. Rodičům Zaně a Halimovi se narodí dvojčata – Yaqub a Omar. Jsou to dvě antagonistické postavy. Prvorozený je Yaqub. Od narození je však odstrčený, protože matka upřednostňuje jeho bratra Omara. Yaqub je klidný, poslušný, neodporuje rodičům, ani když je poslán ve třinácti letech k příbuzným do Libanonu. Omarovi matka odjet nedovolila. Yaqub strádal. Prostředí se lišilo od míst, ve kterých vyrůstal – vesnice, pastviny, chudé prostředí a život postavený na odlišných kulturních hodnotách. Pobyt byl pro chlapce natolik stresující, že o něm nikdy nechce hovořit.

Talibův drsný a dunivý hlas ťal do živého: „Nestýská se ti po Libanonu?“ [...] „Nežil jsem v Libanonu, pane Talibe.“ [...] „Poslali mě do nějaké vesnice na jihu, čas, který jsem tam strávil, jsem už zapomněl. Vážně, na všechno jsem zapomněl: na vesnici, na lidi, na název vesnice i na jména příbuzných. Jediné, co jsem nezapomněl, je jazyk.“¹⁵

V té době vytěsnil ze své mysli i Manaus, své rodné město. Důkazem může být i to, že zapomněl mluvit plynule portugalsky.

Po pěti letech se vrací do Manausu silně ovlivněný svými prožitky. Je snaživý, cílevědomý, ale zatrpklý. Dosáhne dobrého společenského postavení, získává titul inženýr, přestěhuje se do velkoměsta, ale přetrhá rodinné vazby. Odchází s ním jen Lívia, kterou miloval ještě před odjezdem do Libanonu. Nejdůležitější a nejzajímavější je

¹⁴ GRAUOVÁ, Šárka. „Dva brazilští bratři“. In HATOUM, Milton. *Dva bratři*. Praha: Plus, 2012, s. 278

¹⁵ HATOUM, Milton. *Dva bratři*. Praha: Plus, 2012. Přeložila Lada Weisssová, s. 112-113

Yaqubův postoj k matce. Její přítomnost nevyhledává, naopak dělá všechno pro to, aby se s ní nemusel setkat. Chrání před ní i svou ženu. Cítí však potřebu setkat se s otcem a především s indiánskou služebnou Domingas. Otce si váží a Domingas má jeho důvěru. I když kontakty nejsou časté, cítí Yaqub povinnost svou původní rodinu finančně podporovat. Je to zvláštní poslušnost daná nejspíš zakořeněnými zvyklostmi a jakousi vnitřní morálkou. Se svým bratrem Omarem žádné vztahy neudržuje.

Omar je Zanin druhorozený syn, od narození upřednostňovaný a bezmezně milovaný. Jako dítě je Omar nebojácný, průbojný, až agresivní. Dokonce Yaqubovi zjizvil tvář, protože mu záviděl přízeň dívky. V době bratrova pobytu v Libanonu je vychováván jako jediný syn. U Omara se projevuje řada negativních vlastností, které jsou umocňovány matčinou nezdravou láskou a její závislostí na synovi. Omar lže, klame i své nejbližší, nepracuje, nechá se živit otcem, sestrou a bratrem a nikdy nic nedokončí.

On vlastně nikdy nic nedokončil, nikdy nestudoval vysokou školu, pohrdal vysokoškolským diplomem, zajímalo ho jen intenzivní potěšení lovce v nikdy nekončících dobrodružstvích.¹⁶

Miluje noční život, vyhledává lidi z okraje společnosti, střídá partnerky. Když se pokouší osamostatnit, matka mu v tom opakovaně zabrání. Pro syna je ochotna sama se uskromnit a ponížit. Omar nemá s nikým vřelý vztah. Nerozumí lidem a není ani schopen rozpoznat nečestné úmysly obchodních partnerů.

Vztah bratrů je stejně napjatý jako před Yaqubovým odjezdem do Libanonu. Yaqub je pro Omara vetřelec, kterému se najednou v životě daří. Omar opět závidí a žárlí. Po letech je fyzickým odloučením vztah mezi nimi zcela přerušen. K setkání bratrů dojde až z podnětu matky, která usiluje o jejich smíření. Její snaha je však beznadějná.

Zana, libanonská křesťanka a matka tří dětí – bratrů Yaquba a Omara a dcery Rânie, je krásná žena, provdaná za libanonského muslima Halima. Její životní drama začíná po narození synů, dvojčat. Od samého počátku pravděpodobně nevědomky upřednostňuje Omara. V jejím životě je na prvním místě, další děti opomíjí, dokonce v lásce dává Omarovi přednost před svým mužem. K Yaqubovi cestu nenachází a ve skutečnosti ji nalézt nechce. Ostatně ani syn k matce cestu nenašel. Zana si je v hloubi duše vědoma, že její jednání není v pořádku, a poté, kdy je sama příčinou mnoha konfliktů mezi syny, si uvědomuje, že její vztah s Yaqubem se může urovnat jen tehdy, když se

¹⁶ HATOUM, 2012, s. 102

synové usmíří. Přitom se dál před Omarem brání dát najevo, že jí na Yaqubovi také záleží. Její nezdravý vztah s Omarem došel tak daleko, že jsou na sobě vzájemně závislí. Jakýkoliv projev náklonnosti k Yaqubovi ohrožuje podle jejího názoru její vztah s Omarem. S přibývajícím věkem je však hlavním motivem jejího jednání usmíření synů.

Ale ona nechce umřít s vědomím, že se její dvojčata nenávidí jako dva nepřátelé. Neporodila přece Kaina a Ábela.¹⁷

Konflikt mezi bratry byl nesmiřitelný. Nepřátelství mezi bratry se po matčině smrti ještě vystupňovalo.

[Rânia] postupně zjišťovala, že si [Yaqub] bratr na dálku spočítal správný okamžik, kdy udeřit. Počkal, až matka zemře.¹⁸

Celá společnost v dějišti příběhu je rozpolcená. Póly představují nositelé vyhraněných kultur: Domingas reprezentuje indiánskou kulturu, Estelita, Halimova sousedka, představuje evropské jednání a celá Halimova rodina s sebou přinesla kulturu libanonskou. Vypravěčem románu je Nael, syn indiánské služebné Domingas. Po matce je indián, po otci Libanonec vyrůstající v Brazílii. Stejně jako jeho indiánská matka touží po svobodě. Zároveň je zvyklý poslouchat, podobně jako v dobách kolonizace indiáni byli nuceni poslouchat nadřazenou bílou rasu. Vřelý vztah má k Halimovi a váží si jeho morálních zásad. Touží po vzdělání a po životě v lepší společnosti. Neví jistě, kdo je jeho otcem. V úvahu připadají Yaqub a Omar. Dlouho oceňuje Yaqubovy úspěchy a Omara odmítá. Poté, co se projeví Yaqubova tvrdost, s jakou se vyrovná se svým bratrem, odmítá Nael i představu, že by jeho otcem mohl být Yaqub.

Nael svou složitou identitou, k níž obtížně hledá cestu, symbolizuje svár mezi starou a novou Brazílií. Neumí si vybrat mezi možnými otci, stejně jako si není jistý, které hodnoty jsou pro něj životně důležité. Ideální Brazílie by v sobě měla mít hodnoty tradiční, tj. staré Brazílie, a nové prvky, které vytvářejí Brazílii moderní. Jak je nesmiřitelně těžké usmíření mezi rozdílnými bratry, jako jsou Omar a Yaqub, tak složité jsou vazby mezi původní a novodobou Brazílií.

¹⁷ HATOUM, 2012, s. 219

¹⁸ Tamtéž, s. 246

Příběh dvou bratrů je lidské drama, v jehož pozadí je drama Brazílie. Město Manaus může mít alegorický význam, koncentruje v sobě problémy, které prožívá celá Amazonie. Na malém prostoru se řeší zásadní otázky hledání kořenů a zároveň hledání cesty, jak a zda je možné propojit dva rozdílné světy.

2.2 Manaus v prostoru a v čase

Hatoum v románu *Dva bratři* představuje město Manaus geograficky, ekonomicky, historicky a politicko-ideologicky. Rysy tohoto specifického místa jsou propojeny s každodenními příběhy postav, které ve městě žijí. Za jednu z charakteristik města lze považovat setkání, střet a prolnutí etnik, kultur a náboženství.

2.2.1 Město Manaus

Český literární kritik Miroslav Červenka se ve studii *Velké město*¹⁹, s podtitulem *Základy literární typografie*, zabývá repertoárem zobrazení města v literatuře dvacátého století. Uvádí různé významové situace, proměny a konfigurace prostoru.

1) Město je (pokud není souběžně tím i oním) jednak reálným, jednak symbolickým dějištěm; 2) splývá s magickou topografií nebo se skládá (celé město nebo jeho části, vybraná architektura) z fantastických či fantomatických dekorací a míst; 3) exponuje problém jedince a celku, davu a samoty, identity a odcizení.²⁰

V knize *Dva bratři* je Manaus představen ze všech výše zmíněných hledisek. Je popsán realisticky z historicky doložených faktů a ze vzpomínek obyvatel a zároveň symbolicky představuje místo nejistoty a konfliktů, které se odehrávají v mezilidských vztazích a v duších jedinců. Manaus v díle může působit věrohodně. Maria Rita Berto de

¹⁹ ČERVENKA, Miroslav. „Velké město“ In *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*, s. 400-440, Praha: Torst, 2005

²⁰ Tamtéž, s. 405

Oliveira ve své studii *Uma análise do espaço romanesco em Dois Irmãos*²¹ upozorňuje, že čtenář nemůže věřit všemu, jelikož se nejedná o historické dílo, nýbrž o beletrii.

Čtenář může uvěřit v pravdivost literárního díla. Avšak, když Milton Hatoum popisuje město Manaus v románu *Dva bratři*, čtenář zároveň nemůže věřit, že by vše bylo reálné. Pochopitelně, historické prvky života Manausu jsou přítomny v příbězích postav románu, ale tvrzení, že zobrazení města je reálné, lze uvést pouze v historických dílech.²²

Manaus má svá specifika. Jedním z nich je všudypřítomná voda a život s ní spojený. Je to přístavní město, kde se tmavě modrá řeka Rio Negro setkává s hnědožlutou řekou Amazonkou, sdílejí jedno koryto, aniž by se vody smíchaly. Rozsáhlé povodí určuje charakter města. Život se odehrává převážně na březích řek a v přístavech. Rybolov a čilý obchod jsou zdrojem obživy. Výhradně vodní cestou se do města dostává veškeré zboží. Obchoduje se s rýží, fazolemi, kávou, kaštanovými sušenkami, tapiokovými plackami, limonádou guaraná, také s hovězím masem a rybami. Hlavním předmětem obchodu je však kaučuk, který ovlivňuje na několik desetiletí ekonomickou, sociální i kulturní úroveň obyvatel.

Na březích říčky São Raimundo se dalo koupit úplně všechno: ovoce, ryby, angurie, okra, plechové hračky. [...] Ale ještě působivější byl pohled na desítky pramic v řadě. Už uprostřed řeky byl cítit pach hovězích vnitřností. Útrobný pach. Převozníci zvolna nořili vesla a seřazené pramice se plazily k pevnině jako nějaký obrovský ještěr. Prodavači vnitřností z nich na druhém konci vykládali bedny a tácy plné zboží.²³

Zboží je převáženo na parnicích, na pramicích a na kánoích. Kánoe je jediný prostředek, kterým se mohou indiáni žijící u toků řek do Manausu dopravit. Pro děti je řeka prostor ke hram. Pro většinu obyvatel města je řeka místo odpočinku, úniku od reality, od ruchu města, často od rodiny a povinností. Pro Naela je to místo svobody.

²¹ BERTO DE OLIVEIRA, Maria Rita. *Uma análise do espaço romanesco em Dois irmãos, de Milton Hatoum*. Universidade Federal de Rondônia, Núcleo de Ciências Humanas. Porto Velho, 2013, dostupné na: <http://www.ri.unir.br/jspui/bitstream/123456789/2106/1/DISSERTACÃO%20RITA.pdf>

²² Tamtéž, s. 73-74

²³ HATOUM, 2012, s. 75

[Nael] Pozoroval jsem řeku. Temná, mírně zvlněná masa ve mně vyvolávala pocit úlevy a na chvíli mi vrátila okleštěnou svobodu. Jen při pohledu na řeku jsem mohl svobodně dýchat.²⁴

V románu *Dva bratři* je zobrazeno centrum i periferie Manausu, přičemž centrum je prezentováno jako místo obchodu a kulturního dění, periferie je oproti tomu líčena jako místo neřesti a chaosu. Jsou zde nuceni žít obyvatelé s nízkými příjmy, kteří si nemohou zajistit lepší podmínky. Červenka charakterizuje periferii měst v literárních dílech jako místo bídy a práce.

Jsou to jednak místa, kde se koncentruje síla davu a kde se manifestují jeho touhy, jednak místa, kde se soustřeďuje bída a práce.²⁵

Přestože se hlavní děj románu na periférii neodehrává, několik situací je na okraj Manausu umístěno a utváří obraz těchto čtvrtí. Omar jezdí na periférii navštěvovat chudou mulatku, se kterou má poměr. Na vypravěče Naela periferie působí jako obraz bídy, přežívání a nejisté budoucnosti.

Poznal jsem v těch místech jiný svět, město, které nevidíme nebo nechceme vidět. Skrytý, utajený svět obývaný lidmi, kteří přežívají či vegetují v nejrůznějších improvizovaných obydlích, podobní ušmudlaným psiskům, jež očichávají sloupy kůlových chýší. Viděl jsem ženy, které mi tvářemi a gesty připomínaly matku, viděl jsem děti, které jednoho dne odvedou do nenáviděného sirotčince jako Domingas.²⁶

Obyvatelé periferie města se stávají levnou pracovní silou. Když služebná Domingas zemře, Rânia žádá Naela: „Zavolej nějakou holku z chatrčí, ať tady uklidí...“²⁷

Dalším důležitým prostorem v knize je Zanin a Halimův dům a jejich zahrada, kde se odehrávají klíčové situace a kde se ukrývá minulost rodiny. Dům je ukotvujícím bodem jejich života, ve kterém jsou uchovány veškeré jejich vzpomínky jak na život v Manausu, tak na rodný Libanon. Po Halimově smrti je dům pro Zanu jedinou jistotou.

²⁴ HATOUM, 2012, s. 75

²⁵ ČERVENKA, 2005, s. 410

²⁶ HATOUM, 2012, s. 75

²⁷ Tamtéž, s. 242

Snaží se stmelit rodinu a především usmířit syny. To se jí nedaří. Nakonec je nucena se domu vzdát, aby zaplatila dluh svých synů. Ztrácí nejen osobní věci, ale i domov.

V literatuře je dům často zobrazován jako prostor ve městě, specifické místo, ve kterém se odráží obraz jeho obyvatele.

Městské domy v literatuře [...] běžně exteriorizují stavy duše, vysvětlují chování postav [...] prostupuje jimi minulost a prokletí rodin. [...] Podobně jako samo město také ony do značné míry zpředměťují ambivalentní symbol bludiště a vězení, riskantní cesty a také útočiště.²⁸

Manaus je v románu *Dva bratři* tak výrazný, že ho lze chápat nejen jako místo děje, ale také jako postavu, která je úzce spjata s životem obyvatel města. Proměňuje se spolu s postavami. Trpí spolu s lidmi a ožívuje jejich radostmi a úspěchy, jak uvádí Maria Rita Berto de Oliveira ve své studii.

V románu Milтона Hatouma *Dva Bratři* Manaus získává více statut osoby než místa děje. Je to postava-místo a postavy jsou tímto prvkem ovlivněny.²⁹

Česká literární teoretička a rovněž spisovatelka Daniela Hodrová ukazuje, že město se v literatuře může stát dvojníkem. Existuje mimo subjekt, ale v určité době vstupuje do člověka a přestává existovat samostatně. Město je subjekt v subjektu.

Co vlastně znamená stylizace města jako dvojníka? Především znamená základní proměnu místa, které bylo dosud objektem hrdinovy touhy, tedy něčím, co bylo od člověka odděleno, existovalo mimo něj (v okamžiku „dosažení“ se dostavilo rozčarování), v něco, co je vlastně jeho součástí, tedy jakýmsi vnitřním subjektem subjektu, další dimenzí vědomí. Místo se stává něčím, co člověk nosí s sebou jako ulitu, co bez něj de facto neexistuje. Hranice mezi místem a člověkem se zpochybňuje a stírá.³⁰

V románu *Dva bratři* lze takto nahlížet na Omara, který s městem srostl a není ochoten se vzdát jakýchkoliv hodnot, které toto město symbolizuje.

²⁸ ČERVENKA, 2005, s. 402

²⁹ Tamtéž, s. 74

³⁰ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994, s. 97

Manaus první poloviny dvacátého století je v románu představen jako město s omezenými možnostmi, ztracenou minulostí a nejistou budoucností. Je to místo vzdálené od zbytku Brazílie, které trpí náročnými přírodními podmínkami pro život a zprávy tam přicházejí se zpožděním.

Sever sužovaly výpadky proudu, zatímco země slavnostně představovala své nové hlavní město. Euforie, která vyzařovala z oné vzdálené Brasílie, doléhala do Manausu jako vlahý vánek. A slibná budoucnost či její vidina se rozplynula v amazonském oparu. Byli jsme daleko od industriální éry a ještě dál od vlastní velkolepé minulosti.³¹

Maria Rita Berto de Oliveira ve své studii objasňuje metaforicky vyjádřené vyhlídky města Manaus.

Myšlenka, že se „budoucnost rozplynula v amazonském oparu“ pochází z doby, kdy se setkává úpadek belle epoque s koncem kaučukové éry a poklesem obchodu, což mělo za následek příchod bývalých sběračů kaučuku z vnitrozemí státu do hlavního města. Chaotický růst města bez infrastruktury a chudoba zapříčinily přesun obyvatel na břehy říčních ramen a tam se začalo vytvářet Plovoucí město.³²

V celém románu se nabízí konfrontace Manausu s městem São Paulo. Je označeno jako město nadějí, technologie a pokroku. Ve dvacátém století vzkvétá a stává se brazilskou metropolí.

Yaqub si začal pohrávat s myšlenkou, že se odstěhuje do São Paula. Přivedl ho na ni otec Bolislau: „Odjed’ z Manausu,“ řekl mu učitel matematiky. „Jestli zůstaneš, zadusí tě tohle maloměsto a pohltní tě bratr.“³³

São Paulo je místem, které by člověka mělo posunout dál, udělat ho samostatným a zlepšit ho, jak je líčeno v románu v situaci, kdy zoufalá matka Zana věří, že zkaženého syna Omara pobyt ve velkoměstě napraví:

³¹ HATOUM, 2012, s. 123

³² BERTO DE OLIVEIRA, 2013, s. 74

³³ HATOUM, 2012, s. 38

Chce si pověsit na krk nějakou děvku z baru, tanečnici, která se tu předváděla při mých narozeninách. Potřebuje zůstat nějaký čas v São Paulu, jinak všechno opustí: školu, dům i rodinu,“ psala svému inženýrovi.³⁴

V Manausu i v São Paulu lze vysledovat pocit osamocení, kterým trpí jednotlivé postavy. Modernější São Paulo sice nabízí pracovní uplatnění a růst, avšak má i negativní stránky. Svou velikostí a životním stylem vzbuzuje v člověku pocit samoty, zvláště u přistěhovalců z venkova a malých měst, jako byl tehdejší Manaus.

Yaqub vykreslil životní rytmus v metropoli jen pár slovy. Samota a zima mu nevadily, psal o studiu, o velkoměstském ruchu, o tom, jak vážně a zodpovědně se tu lidé staví k práci. On prý se občas, když jde přes náměstí Republiky, zastaví pod obrovským kaučukovníkem. Líbí se mu, že uprostřed São Paula roste strom z Amazonie, ale pak se už o něm nikdy nezmínil. Z dopisů bylo jasně vidět, jak ho okouzlo nové prostředí a život samostatného člověka, který se odpoutal od rodiny. Tentokrát neodešel žít do nějaké vesnice, ale do velkoměsta.³⁵

Román nabízí ještě srovnání Manausu a Libanonu. Manaus je prezentován jako město, Libanon je chápán jako rurální a méně civilizovaná oblast.

Co Yaqub odjel, Zana neustále opakovala: „Z mého syna se tam stane divoch, pastevec, ra'í. Zapomene mluvit portugalsky a školu ani neuvidí, protože v té vesnici, kde žije tvoje rodina, žádná škola není.“³⁶

Manaus je sice město, přesto svou odlehlostí vyvolává v některých obyvatelích komplex méněcennosti, což se projevuje i v konkrétních situacích, kdy se ke svému městu nehlásí: „Byly to Amazoňanky, ale tvrdily, že pocházejí z Ria, protože věřily, že jim ta lež zajistí početnější publikum.“³⁷

³⁴ HATOUM, 2012, s. 98

³⁵ Tamtéž, s. 54

³⁶ Tamtéž, s. 13

³⁷ Tamtéž, s. 98

2.2.2 Manaus v čase

Román *Dva bratři* zachycuje dění v Manausu od roku 1914 až do šedesátých let dvacátého století.

Na počátku příběhu vykazuje Manaus spíše rysy malého města. V dalších letech se proměňuje v amazonskou metropoli. Oproti São Paulu, kde žije Yaqub, musí Manaus stále bojovat se svým handicapem zeměpisné polohy a obtížných přírodních podmínek.

Kniha zachycuje hlavní události z manauských dějin. Město prožívá války, prochází ekonomickými krizemi, vyrovnává se s projevy vojenské diktatury, dotýkají se ho četné imigrantskými vlny. Líčí situaci z pohledu obyvatel, nikoli zvnějšku. Uvádí čtenáře do života obyvatel Manausu v průběhu dvacátého století a pomocí literárních obrazů mu pomáhá se do dané doby vcítit.

Jezdily tu nákladní i osobní automobily, prodavači cukrových kornoutů zvonili na kovové triangly, sousedé rozestavěli židle do půlkruhu, na kus řeči před setměním, dohořívající svíčky na okenních parapetech osvětlovaly noc ve městě bez světla. Takový byl Manaus za války, jeho obyvatelé se předbíhali ve frontách před řeznictvím či koloniálem a handrkovali se o plátek masa, balíček rýže, sáček fazolí, soli či kávy. Šetřilo se elektřinou a všechno bylo strašně drahé. [...] Povídali si o tom u stolu, o válečných letech, o nouzových táborech na manauských předměstích, kam se uchýlovali bývalí sběrači kaučuku.³⁸

Rok 1964 je spjat s počátkem vojenské diktatury a Hatoum ho prezentuje jako dobu nepokojů a postupné ztráty svobody.

Věděl, že Manaus se proměnil v okupované město. Zavřeli školy a kina, v zátoce Rio Negra hlídkovaly vojenské čluny, rozhlas vysílal komuniké Amazonského velitelství ozbrojených sil. Rânia musela zavřít obchod, protože stávka přístavních dělníků vyvrcholila střetem s vojenskou policií. Halim mi radil, abych mimo domov nezmiňoval Lavalovo jméno. Umlčeli i další jména. Černá látka, zakrývající část školní fasády, byla stržena a brána školy zůstala několik týdnů zamčená.³⁹

³⁸ HATOUM, 2012, s. 20

³⁹ Tamtéž, s. 191

Zana a Halim, jejichž brazilská identita je propojena s identitou libanonskou, se s jakýmkoli změnami těžce vypořádávají. Zejména stárnoucí Zana, která se musí postarat o chod domácnosti sama. Umírá manžel Halim i služebná Domingas, Yaqub je v São Paulu, Omar se potlouká po Manausu a Rânia opustila rodný dům a osamostatnila se. Zana se postupem času odpoutává od brazilské totožnosti, vzpomíná na dětství a na libanonského otce Galiba, zapomíná portugalská slova a rozrůstající se Manaus se pro ni stává cizím prostředím.

Obyvatelé města, především ti již narození v Brazílii, se přizpůsobují snadněji. Yaqub si zvykl na život v sãopaulské metropoli a o Manaus nejeví zájem, už jen proto, že ho nepovažuje za domov. Omar je na rozdíl od bratra s místem spjat, město tvoří část jeho já. Rânia považuje Manaus za domov, ale změnám se nebrání.

Zbavovala se veškerého otcova harampádí a vyhazovala dokonce i předměty z minulého století, například miniaturní vodnici, která patřila Halimovu strýci. Neslitovala se nad ničím. S vědomím, že pohřbívá svou minulost, jednala sverpě a rázně.⁴⁰

Domingas tráví ve městě a v domě většinu svého života a následně tam i umírá. Její syn Nael je zvyklý na život v libanonské rodině a po jejím rozpadu jako kdyby se neuměl vydat vlastním směrem.

Od poloviny dvacátého století se Manaus postupně proměňuje v metropoli, plní se masou imigrantů, využívá řadu nových technologií: „Spatřil rušné město, se světelnými reklamami v angličtině, čínštině a japonštině.“⁴¹

2.3 Manaus jako křižovatka v románu *Dva bratři*

Manaus, Amazonie i celá Brazílie představují křižovatku etnik, kultur i náboženství v důsledku masivního přistěhovalectví ve dvacátém století.

Roku 1890 měla Brazílie necelých patnáct milionů obyvatel, deset let poté již přes sedmáct milionů. Nabízela mnoho pracovních příležitostí, města Belém a Manaus bohatla díky kaučuku a São Paulo se proslavilo pěstováním kávy. Na začátku dvacátého

⁴⁰ HATOUM, 2012, s. 199

⁴¹ Tamtéž, s. 218

století sem přicházeli Italové, Němci, Portugalci, Španělé, Francouzi, Poláci a Ukrajinci, z Asie především Japonci, Libanonci a Syřané. První Libanonci přijeli do Brazílie již v roce 1885 s vidinou snadného zbohatnutí. Mezi lety 1900-1918 zapříčinil imigraci Libanonců do Amazonie kaučukový boom.⁴² Před vypuknutím první světové války během pouhých tří let přijelo do Brazílie přes šest set tisíc imigrantů⁴³. V padesátých letech dvacátého století zde žilo sedmdesát milionů lidí. Dnes má Brazílie více než dvě stě osm milionů obyvatel⁴⁴.

Tyto převratné demografické změny prožívají i hrdinové románu. Dosavadní obyvatelé Manausu jsou přívalem nových obyvatel zaskočení a vesměs ani nepřijímají agresivní stavební činnost. Vše má sloužit byznysu. Omar popisuje situaci své matce.

Manaus zaplavili cizinci, mamí. Indové, Korejci, Číňani... Centrum se hemží lidmi z vnitrozemí... Celý Manaus se mění.⁴⁵

2.3.1 Etnický prostor

Román představuje město Manaus jako místo, na kterém spolu žijí různá etnika⁴⁶. Příchod migrantů město změnil demograficky. Město je zaplněno obyvateli z různých koutů světa. Imigranti přinášejí nové tradice, novou kulturu: „Mísili se tu lidé, jazyky, národnosti, oděvy i tváře.“⁴⁷ Migranti svou nucenou vytvářeli si novou identitu – brazilskou. Pro původní obyvatelé, indiány, je příchozí kultura obtížně přijatelná.

⁴² Srov. BUCHABQUI, Jorge Alberto. *Das Civilizações à Imigração Libanesa. Um pequeno resgate histórico*. Porto Alegre: UFRGS, 2011. Dostupné na:

<http://www.artistasgauchos.com.br/jabuchabqui/pdfs/33223%20Livro%20-%20Imigração%20Libanesa.pdf>

⁴³ KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: NLN, 2011. s. 277

⁴⁴ IBGE: Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, 2017

<https://g1.globo.com/economia/noticia/2018/08/29/brasil-tem-mais-de-208-milhoes-de-habitantes-segundo-o-ibge.ghtml>

⁴⁵ HATOUM, 2012, s. 215

⁴⁶ Výraz „etnikum“ pochází z antické řečtiny, v níž slovo ethnos znamenalo „kmen, národ“, ve smyslu příbuzenské jednotky (jako společenství založené na rodovém základu). Etnikum lze definovat jako historicky vzniklou skupinu lidí, kteří mají společný historický původ, rasový typ, jazyk, materiální a duchovní kulturu, mentalitu a tradice a obývají společné území (KAJANOVÁ, URBAN, DAVIDOVÁ, ELICHOVÁ. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami: etnické, marginální a rizikové skupiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. 2009, s. 8. Dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d105aff0-18bb-11e5-a362-005056827e52?page=uuid:4a4a37c0-3a2f-11e5-a7b4-001018b5eb5c>).

⁴⁷HATOUM, 2012, s. 50

Román *Dva bratři* nás informuje o tom, jak náročné může být přizpůsobit se životu v nové zemi. Migranti opouštěli své rodné země z vážných důvodů, někoho hnala touha po zlatu a po poznání Nového světa, ovšem hlavní příčinou byly zejména hospodářská krize a chudoba, případně politická situace nebo válka v rodných zemích. Mnoho lidí přijelo do Amazonie pouze s nejnужnějšími potřebami. Také Zanin otec Galib: „Hodně vytrpěl. Stejně jako mnoho dalších přistěhovalců, kteří přijeli jen s tím, co měli na sobě.“⁴⁸

Nebyli to pouze imigranti z jiných zemí, kdo se do Manausu stěhoval. Město se rozrůstalo také příchodem lidí z odlehlých částí Amazonie, kteří se vydávali do města s představou lepší budoucnosti a snadnějšího života. Mnohým však život ve městě lepší budoucnost nepřinesl. Chudší obyvatelé žijí zejména na periferiích města a tam si staví svá obydlí. Jsou to indiáni, mulati, další míšenci a ti přistěhovalci, kteří nemají finanční prostředky, aby si mohli dopřát lepší podmínky k životu.

Když skončila válka, začalo se Halimovi víc dařit. Prodával od všeho trochu zákazníkům z Educandosu, jedné z nejlidnatějších manauských čtvrtí, která se výrazně rozrostla s příchodem válečných sběračů kaučuku z těch nejodlehlejších říčních oblastí Amazonie. Přistěhovali se do Manausu na konci války a podél říčních ramen, na svazích kolem města a volných pozemcích ve městě si postavili obydlí na kůlech. Manaus rostl chaoticky, podle toho, jak přicházeli noví obyvatelé.⁴⁹

Nejsnadněji se v Manausu žije lidem evropského původu. Povyšují se nad ostatní a jsou všeobecně respektováni. Potomci francouzsky mluvících rodin mají privilegované postavení, symbolizují přepych a nedosažitelnou budoucnost. Oni sami na sebe nahlízejí jako na nejlepší, jak je možno vidět například v úryvku knihy, který představuje ženu z belgické rodiny.

Estelité bylo jedno, co říkají lidem. Byla nad to povznesená, považovala se za něco lepšího než všichni ti přistěhovalci kolem, žila z legend o minulosti své rodiny a hlavu měla plnou návštěvy belgického krále.⁵⁰

⁴⁸ HATOUM, 2012, s. 48

⁴⁹ Tamtéž, s. 39

⁵⁰ Tamtéž, s. 81

Neznámým lidem se představovala slovy: „Můj dědeček hostil ve svém domě a na své jachtě belgického krále.“⁵¹

Žena si nebuduje novou totožnost, odmítá kontakty s lidmi, kteří jsou pod její úroveň. Žije minulostí své rodiny a chlubí se jí. Zároveň nabývá pocitu nadřazenosti a spoléhá se na to, že pro ni ostatní budou ochotně pracovat.

Nejchladnější srdce měla ta, která jediná byla skutečně bohatá, Estelita Reinosová. Bydlela v přepychovém domě, [...] „Zano,“ zakňourala pokaždě falešně sladkým hlasem, „došel by mi tvůj indiánek pro mléko?“⁵²

Národnostní problematika má ještě jeden zajímavý aspekt. Obyvatelé Manausu, kteří jsou již potomky přistěhovalců, se občas vracejí ke svému původu. Zana, představitelka druhé generace rodiny žijící v Brazílii, nedokáže zapřít své libanonské kořeny.

Zana musela všechno opustit, manauskou přístavní čtvrť, svažitou ulici stíněnou stoletými mangovníky, místo, které pro ni bylo životně důležité skoro tak jako její rodný Byblos, malé libanonské městečko, na něž nahlas vzpomínala...⁵³

Na sklonku života Zana opět hovoří svým rodným jazykem, arabsky.

[Zana] pár dní před smrtí, když ležela v nemocnici, prý zvedla hlavu a arabsky, aby jí rozuměla jen dcera a téměř stoletá přítelkyně (a aby si sama byla jistá), se zeptala...⁵⁴

Podobně i Halim, jak říká vypravěč Nael: „Občas se zapomněl a přešel do arabštiny...“⁵⁵ Původ imigrantů se nezapře. Libanonci v protikladu k Evropanům ale nejsou na svou minulost tak pyšní, snadno si změň i jméno. V závěru života se Zana svěřuje Naelovi:

⁵¹ HATOUM, 2012, s. 78

⁵² Tamtéž, s. 77

⁵³ Tamtéž, s. 9

⁵⁴ Tamtéž, s. 10

⁵⁵ Tamtéž, s. 48

Zana mi postupně vyprávěla věci, o kterých nejspíš věděl jen málokdo. V Byblu ji pokřtili jako Zeinu. V Brazílii se ještě jako dítě naučila portugalsky a změnila si jméno.⁵⁶

Neodmyslitelným etnikem Amazonie jsou indiáni. Žijí v pralese i u říčních toků Amazonky, do města se dopravují na kánoích. Ve městech žijí v domech přistěhovalců, kterým pomáhají s domácími pracemi. Když se Yaqub vrací z Libanonu, vzpomíná na hry s bratrem Omarem.

Yaqub slyšel, jak bratr povykuje a hvízdá, ale netušil na koho, jestli na vězně nebo na indiánské děti, které pomáhaly matkám, tetám a babičkám sklízet prádlo ze šňůr natažených mezi sloupy svých obydlí na kůlech.⁵⁷

Indiáni, kteří jsou nuceni přizpůsobit se přistěhovalcům, musí přejít na křesťanskou víru a seznámit se s civilizací a s odlišným způsobem života. Pracují jako číšníci, služebné, prodavači ryb, chůvy v domácnosti. Když se u Estelity koná sobotní filmové odpoledne, indiánští chlapi obsluhují hosty: „Dva indiánští kluci ze Seringal Mirimu, čtvrti bývalých sběračů kaučuku, roznášeli hostům guaranovou limonádu a kaštanové sušenky.“⁵⁸

Siroty z indiánských rodin jsou umísťovány do sirotčinců, kde jsou vyučovány křesťanské víře. Libanonská rodina popisuje služebnou Domingas jako hubenou dívku, která byla ovlivněna křesťanskou vírou. Byla to: „Vyzáblá holčička, která k nám přišla s hlavou plnou vší a křesťanských modlitbiček.“⁵⁹ I když byla pokřtěna, přizpůsobila se usedlému životu přistěhovalců a naučila se číst a psát, na svůj indiánský původ nezapomněla, jak popisuje její syn Nael.

Všechny ty ptáky máma znala, věděla, jaké vydávají zvuky a jak se jmenují, nedočkavě hleděla k nesmírnému obzoru před námi a vybavovala si místo, kde se narodila, poblíž osady São João, na březích řeky Jurubaxi, vzdáleném přítoku Rio Negra. „To je můj domov,“ připomněla Domingas.⁶⁰

⁵⁶ HATOUM, 2012, s. 239

⁵⁷ Tamtéž, s. 15

⁵⁸ Tamtéž, s. 23

⁵⁹ Tamtéž, s. 59

⁶⁰ Tamtéž, s. 68

Indiáni nemají možnost se osamostatnit ani získat lepší práci. Pokud se nechají pokřtít, jsou přijímáni společnostmi o trochu lépe. Jestliže pracují pro někoho, kdo je nezneužívá, mají štěstí. Přesto neustále touží po svobodě.

...Domingas, vyzábělá indiánka, napůl služce, napůl chůvě, „šílená po svobodě“, jak mi prozradila později, poražená, vyčerpaná, omámená kouzlem rodiny a tolik podobná ostatním služkám ze sousedství, které řádové sestry v misiích vychovaly, naučily je číst a psát, ale ony pak žily v pokojích s okny do dvora a s výhledem na plot snily o svobodě.⁶¹

Indiáni sní o rovnocennosti, lásce, domově. Domingas ví, že ji v životě nečeká vlastní dům ani rodina. Když se Yaqub na zahradě miluje se svou dívkou Lívií, Domingas je sleduje a přeje si, aby Yaqub miloval ji a mohla prožívat to samé.

S pusou dokořán tu scénu sledovala, a když odcházela, měla v ústech vyprahlo, žíznila po tom být sama součástí toho výjevu.⁶²

Vypravěčem celého příběhu je míšenec Nael. Matka je indiánka, otcem si není jist. Může to být Omar, anebo Yaqub. Nael je zmaten, neví nic o své minulosti, nepatří nikam. Bojuje o vlastní identitu.

O sobě jsem nevěděl nic, jak jsem přišel na svět ani odkud jsem se vzal. O původu, o kořenech. Neznal jsem svou minulost, pulzující životy mých předků. Dětství bez jakéhokoliv znamení původu. Jako když necháte dítě v loďce uprostřed prázdné řeky, dokud je jeden z břehů nepřijme.⁶³

Nael má sice svobodu, může studovat a v neděli si dělat, co ho baví, ale jinak ho jeho povinnosti společensky deklasují. V Zanině domě je sluhou. Uklízí, obstarává jídlo, pracuje pro sousedy.

Zana si denně vymýšlela stovky úkolů, na zemi, na zdech nebo na nábytku nesmělo zůstat ani smítko, ani muška. Každý den jsem musel leštit sošku světice na malém

⁶¹ HATOUM, 2012, s. 62

⁶² Tamtéž, s. 42

⁶³ Tamtéž, s. 67

oltářiku na fasádě. Kromě toho tu byli ještě sousedé. Ti lenoši prosili Zanu co chvíli o službičku.⁶⁴

Navzdory vnímání etnických rozdílů nahlíží autor na všechny obyvatele objektivně, považuje je za rovnocenné a žádné etnikum neupřednostňuje.

2.3.2 Kulturní prostor

Jestliže kulturu⁶⁵ chápeme jako „souhrn duchovních a materiálních hodnot vytvořených a vytvářených lidstvem v celé jeho historii“⁶⁶, pak jsou kulturní odlišnosti zřejmé i v životě obyvatel města Manaus. Lidé, kteří se přistěhovali do Amazonie, s sebou přinesli mnoho kulturních prvků ze zemí původu. Kulturní projevy se zde poté kříží, prolínají nebo splývají. Každá rodina má navíc ještě „svoje“ tradice. Smícháním všech možných tradic a zvyků vznikají nové, brazilské, které mohou mít národní, regionální i lokální charakter. Obyvatelé Manausu například každou neděli tráví čas venku.

Nešel se vykoupat do řeky, dokonce ani v neděli, kdy Manausané vycházejí na slunce a město se sblíží s černými vodami své Rio Negro.⁶⁷

K dalším aktivitám obyvatel patří oslava tradičních svátků a sportování. Slaví se během dne, ale především v noci. Oslavy jsou plné tance a hudby. Příkladem může být situace, v níž Halim nechápe, proč se Yaqub oslav nezúčastňuje.

Ani otec nechápal, proč syn rezignoval na mládí, na rozjásané slavnosti a na milostné písně, jejichž tóny plnily manauské večery. [...] Pohrdal svatojánskými

⁶⁴ HATOUM, 2012, s. 77

⁶⁵ kultura – (z lat. colo = vzdělávat, obdělávat, pěstovat; cultura = pěstování, vzdělávání) – jedna z centrálních kategorií spol. věd, ve svém nejširším pojetí vyjadřující specif. lidský způsob organizace, realizace a rozvoje činnosti, objektivovaný ve výsledcích fyzické a duševní práce. Sociologická encyklopedie. Sociologický ústav AV ČR, Dostupné na: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kultura> Poslední editace 10.11.2018

⁶⁶ MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009, s. 2068, Dostupné na: https://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/pdf/antropologicky_slovník.pdf

⁶⁷ HATOUM, 2012, s. 29

slavnostmi, tancem tipiti k oslavě úspěšné sklizně, závody ve veslování, bály na palubách italských lodí a fotbalovými zápasy v Amazonském parku.⁶⁸

Noví obyvatelé si často přisvojují prvky indiánské kultury. Přejímají slovník domorodců, například názvy rostlin a ptáků.

Ale učil se dál, hláskoval, zpíval slova, dokud mu názvy ryb, rostlin a plodů, všechna ta zapomenutá slova jazyka tupí, správně nepasovala do úst.⁶⁹

Přestože je v románu možné dohledat některé indiánské zvyky, indiánská kultura zde není výrazná. Brazílský antropolog Darcy Ribeiro říká, že indiáni žijící ve městech ztrácejí vlastní kulturu. Jediné, co je odlišuje od Brazilců, je jejich etnikum.⁷⁰

Přistěhovalci se plaví po řece na kánoi stejně jako indiáni a také pro jejich děti se řeka stává místem her. Příroda neodmyslitelně patří k jejich životu, podobně jako k tomu indiánskému.

...dojal ho pohled na barevné loďky kotvící v říčních ramenech, kde se kdysi s bratrem a otcem plavili na kánoi se slámovou stříškou. [...] Honičky na plážích kolem vysychajícího říčního koryta a výpravy po řece, někdy až do Careira na druhém břehu Rio Negra, vraceli se s koši plnými ovoce a ryb. S bratrem běhali po domě, honili se v zahradě a harpunovali ještěrky. Když přšelo, oba šplhali do větví kaučukovníku v zahradě za domem...⁷¹

Po hrách ve volné přírodě touží všechny děti bez rozdílu, oblíbené je pouštění draka, které má dávnou historii v Číně. I bojácný Yaqub si chce hrát.

Chtěl taky běhat bosý a nebát se, že si spálí chodidla na makadamu rozžhaveném odpoledním sluncem, vyskočit do výšky a chytit za šňůru nebo ocas papírového draka, líně kroužícího volným prostorem.⁷²

⁶⁸ HATOUM, 2012, s. 29

⁶⁹ Tamtéž, s. 28

⁷⁰ RIBEIRO, Darcy. *O Povo Brasileiro. A formação e o sentido do Brasil*. São Paulo: Companhia das Letras, 1995, s. 113, dostupné na: http://www.iphi.org.br/sites/filosofia_brasil/Darcy_Ribeiro_-_O_povo_Brasileiro-_a_formação_e_o_sentido_do_Brasil.pdf

⁷¹ HATOUM, 2012, s. 15

⁷² Tamtéž, s. 16

V tropickém prostředí Amazonie lidé odpočívají nebo i spí v houpací síti. V románu se síť nejčastěji zobrazuje jako místo k relaxaci, je oblíbeným místem líného Omara.

Jednou když se Omar jen v trenýrkách povaloval v síti až do oběda, do něj otec strčil a řekl: „Nestydíš se takhle žít? Hodláš strávit celý život v téhle ušmudlané síti, s tímhle obličejem?“⁷³

Pro Yaquba je síť prostor, kde se v soukromí odhodlává sdělovat svá tajemství, trápení a prožitky chůvě Domingas.

Maria Rita Berto de Oliveira nachází v románu *Dva bratři* projevy arabské kultury.

Další výrazný kulturní prvek patrný v Hatoumových dílech, zejména v románu *Dva bratři*, je arabská kultura. Projevuje se v podobě jmen postav, ve slovech/vyjádřeních, v kuchyni a především ve stravování a v náboženství Halima (který je muslim).⁷⁴

Stravování je výrazné téma. Manausané mají jídelníček sestavený z lokálních produktů, jako je kupříkladu mango, maniok, kakao nebo treska. Přistěhovalci rádi vyhledávají i kuchyni své rodné země. Na příkladu libanonské rodiny lze dokázat, že stravovací návyky z rodné země přetrvávají.

Halim denně navštěvuje restauraci Byblos, pojmenovanou podle libanonského města, která kombinuje kuchyni libanonskou a manauskou:

Zpočátku chodil Halim do Byblu jen v sobotu, ale nakonec tam uždiboval rybu, plněný lilek nebo kousek smaženého sladkého manioku každé dopoledne, pak vytáhl z kapsy lahvičku araku, popíjel a vytrvale sledoval Zanu.⁷⁵

K typickým amazonským jídlům patří zejména sušená ryba arapaima s praženým maniokem a kaštanovými zákusky.

⁷³ HATOUM, 2012, s. 31

⁷⁴ BERTO DE OLIVEIRA, 2013, s. 95

⁷⁵ HATOUM, 2012, s. 45

Imigrační proudy zaplavují zemi různými světovými jazyky, nicméně je patrná snaha nových obyvatel přejít z mateřského jazyka na jazyk nové země. Úředním jazykem je portugalština. Svůj mateřský jazyk používají přistěhovalci zejména v rodině. Některá slova z jejich mateřského jazyka jsou součástí jejich slovníku trvale. Uchovávají v sobě vzpomínky z rodných zemí a rádi si je navzájem vyprávějí. Ani přes různé jazyky jim nedělá problém dorozumět se. V románu se přistěhovalci pravidelně setkávají v restauraci Byblos.

Od samého začátku sloužil Byblos jako místo, kde se setkávali Libanonci, Syřani a maroťtí Židé [...]. Mluvili směsí portugalštiny, arabštiny, francouzštiny, a španělštiny, a jeden přes druhého tou hatmatilkou vyprávěli příběhy svých toulavých životů a příboj hlasů sem přinášel nejrůznější témata jako ztroskotání lodi, černou horečku v osadě na řece Puruse, šejdířství, incest, dávné i docela čerstvé vzpomínky, ještě živou bolest, ještě planoucí lásku, ztrátu zahalenou do smutku, naději, že dlužníci dostojí svým závazkům. A tak se jedlo, pilo, kouřilo, a z vyprávění se stal rituál, který se protahoval až přes siestu.⁷⁶

Ve vypjatých situacích, například v afektu, přecházejí ovšem do svého mateřského jazyka. Například Zana se rozčiluje, v jakém stavu se Yaqub vrátil z Libanonu: „Chudák! Ya haram ash-shum!“⁷⁷

Na chování Yaquba lze ukázat, jak je respekt ke kultuře země svázán s osobními prožitky postav. Yaqub po pěti letech nechtěného pobytu v Libanonu potlačil jakoukoli vazbu na rodnou zem – Brazílii. Vrací se jako chudý venkovan, nic s sebou nemá, jen starý tlumok. Mluvit portugalsky téměř zapomněl, dokonce mu nevádí vymočit se před lidmi přímo na ulici. Situace je popsána při prvním setkání Yaquba a otce v Rio de Janeiru.

„Baba?“ A vzápětí čtvero polibků na tváře, dlouhé objetí, arabská slova na uvítanou. [...] a syn před zraky lidí kolem otevřel tlumok a vytáhl jakýsi balíček, otec spatřil plesnivé chleby a krabičku suchých fíků. To je všechno, co z Libanonu přivezl? Žádný dopis? Ani dárek? Ne, v tlumoku nic dalšího nebylo, ani oblečení, ani dárky, nic! Vzápětí Yaqub arabsky vysvětlil, že strýc, otcův bratr, s Yaqubovým návratem do Brazílie nesouhlasil.“ [...] Viděl Yaqubův křečovitě stažený obličej, viděl, jak syn spěšně vstává, rozepíná si kalhoty

⁷⁶ HATOUM, 2012, s. 44

⁷⁷ Tamtéž, s. 21

a uprostřed Cinelândie u zdi baru močí. Trvalo to několik minut, ale zjevně se mu ulevilo a bylo mu docela jedno, že se mu kolemjdoucí smějí. Halim sice vykřikl: „Ne, tady nesmíš...“, ale syn mu nerozuměl, nebo předstíral, že mu nerozumí. [...] Dálka nezměnila gesta a reakce, které jim byly společné, způsobila však, že Yaqub zapomněl některá portugalská slova. Mluvil málo, jednoslabičně či v krátkých větách; mlčel, kdykoliv to bylo možné, a občas, i když by neměl.⁷⁸

Po čase popírá i Libanon, jako by tam vůbec nikdy nebyl. Rezignace je zřejmě jedním z jeho povahových rysů.

2.3.3 Náboženský prostor

Amazonie je prostorem, kde vedle sebe žijí lidé různých vyznání. Původní obyvatelé Amazonie jsou vyznavači přírodních kultů. S kolonizací Jižní Ameriky souvisí tzv. duchovní conquista, jejímž cílem bylo šířit křesťanství. Jako první přicházeli jezuité, zakládali misionářské osady a přiváděli indiány na křesťanskou víru. Praktiky původní indiánské víry se v románu nevyskytují. Důležitějším se jeví zachycení katechizace indiánů. Křesťanství je tak v románu nejvýraznějším náboženstvím. Služebná Domingas je vychována v sirotčinci v křesťanské víře a tu praktikuje i v libanonské rodině, kde slouží. Náboženství ji sblízuje se Zanou, jak říká Halim: „Sblížit protiklady, nebe a zemi, služku a paní.“⁷⁹ Zana považuje Domingas díky její křesťanské víře za lepšího člověka. Mají něco společné, víru v jednoho Boha.

Zana si však vzápětí vzpomněla, jak se s Domingas modlily, vzývaly stejného Boha, stejné světce, jak je to spojovalo.⁸⁰

Každá z nich však chápe křesťanské zásady po svém.

Druhým zmíněným náboženstvím je islám. Zana se provdala za libanonského muslima. Jejich soužití je láskyplné. I když Halim nepraktikuje muslimskou víru důsledně, Zanino okolí ho nepřijímá. Halim se v Manausu potýká s kritikou,

⁷⁸ HATOUM, 2012, s. 12-14

⁷⁹ Tamtéž, s. 60

⁸⁰ Tamtéž, s. 63

nepříjemnostmi a opovrhováním a stává se terčem pomluv. Většina křesťanů vztah s muslimem zavrhuje, jak je napsáno v kapitole, kde muslim Halim usiluje o křesťanku Zanu.

Maronitské křesťanky⁸¹ z Manasu, staré i mladé, se nemohly smířit s představou, že by si Zana vzala muslima. Věčně postávaly před Byblem a dávaly sloužit mše za to, aby se za Halima neprovdala. Mezi lidmi i před Bohem šířily pomluvy, že je to jen obyčejný škatulář, pouliční hokynář, venkovan, mohamedán z jiholibanonských hor, obléká se jako trhan, celé dny se poflakuje po manauských ulicích a náměstích.⁸²

Hatoum se zaměřuje na kvalitu víry křesťanů. Zana připouští křesťanskou rovnost mezi lidmi, neřeší náboženství svého muže, tedy islám, na rozdíl od maronitských křesťanek, které islám zavrhují.

Hlavní postavy románu, Yaqub a Omar, svou víru neprojevují navenek a v jejich životě zřejmě není důležitá. Přestože bratři mají v matce příklad věrné křesťanky, sami se křesťanskými principy neřídí.

⁸¹ Maronita je příslušník syrsko-křesťanské církve, dostupné na: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/maronita>

⁸² HATOUM, 2012, s. 49

3 Amazonie jako křižovatka v novele *Sirotkové ráje*

3.1 Sirotkové a Eldorado

Hatoumovu novelu *Sirotkové ráje* spojuje s předchozím autorovým dílem *Dva bratři* dějiště příběhu, Amazonie, přesněji město Manaus. Je zřejmý zájem autora vracet se k tématům, která souvisejí jak s každodenním běžným životem postav, tak s jejich životem duchovním. Obojí je dle osobní zkušenosti autora v Amazonii přítomno a propojeno a atmosféra této oblasti jako by byla obestřena tajemstvím.

Hlavní představitel novely Arminto je od mládí obklopen lokálními mýty a jejich prostřednictvím se snaží proniknout ke kořenům indiánské kultury. Sám si uvědomuje, jak je hranice mezi realitou a mýtem tenká a jak snadno se člověk ocitne na druhé straně, pokud mýtům věří. V novele je propojen svět amazonských mýtů se skutečnou historií místa a všedním životem postav. Tímto se dostáváme k dalšímu rysu Hatoumových literárních křižovatek, k prolínání reálného a nadreálného. Proto budu v této kapitole odlišovat „reálný“ a „mytický“ svět novely *Sirotkové ráje*.

Novela byla vytvořena pro mezinárodní projekt Mýty. Nakladatelství Canongate požádalo Miliona Hatouma o převyprávění starých mýtů novátorským způsobem. Mottem projektu je: „Chceme ten příběh převyprávět znovu.“⁸³ Hatoum originálním způsobem spojil mýtus o Eldoradu⁸⁴ s indiánským mýtem o Zakletém městě na dně řeky. Sám autor v doslovu k novele rozkrývá původ mýtu.

Mnozí domorodci a obyvatelé břehů Amazonky věřili – a ještě věří – že na dně některé řeky nebo jezera existuje nádherné, bohaté město, vzor harmonie a společenské spravedlnosti, kde lidé žijí jako zakleté bytosti. Jsou lákány a odnášeny na dno řeky vodními nebo lesními bytostmi (obvykle v podobě

⁸³ HATOUM, Milton. *Sirotkové ráje*. Praha: Argo, 2012. Přeložila Marie Havlíková. Srov. titulní strana knihy *Sirotkové ráje*

⁸⁴ V originále: Orfãos do Eldorado, tedy „Sirotkové Eldorado“

Eldorado, též El Dorado (špan. pozlacený muž), byl nazýván v Evropě bájný jihoamerický panovník, jehož bohatství bylo tak veliké, že i jeho šaty byly pokryty zlatým prachem. V 16. stol. jméno bylo přeneseno i na jeho zemi, oplývající zlatem a bohatstvím, kolem jezera Parime, v nynější Venezuele. Zpráva vzbudila v Evropě neobyčejný rozruch a mnoho dobrodruhů se vydalo tuto zemi hledat. Báje vznikla nejspíše ze zprávy o náčelníkovi indiánského kmene, který každý rok obětoval bohům na jezeře tak, že ze sebe smyl zlatý prach. V básnickém smyslu znamená Eldorado místo blahobytu. Srov. Ottův slovník naučný. Osmý díl. Paseka: Praha - Litomyšl. Argo: Polička: 1997, s. 483

Eldorado, legendární země zlata v Jižní Americe; přeneseně místo blahobytu a bohatství, země zaslíbená, ráj. MALINA, 2009, s. 1062

sladkovodního delfína nebo anakondy) a do našeho světa se navracají pouze prostřednictvím šamana, jehož tělo nebo duch mají tu moc putovat do Zakletého města, rozmlouvat s jeho obyvateli a případně je přivést zpět do našeho světa.⁸⁵

Děj novely se odehrává zejména v první polovině dvacátého století. Autor sleduje osudy jedné obchodnické rodiny. Záběr reálného světa se však zužuje. Zároveň nabývá na důležitosti mytický svět, který do reality vrůstá. V doslovu ke knize autor prozrazuje reálnou inspiraci vyprávěním, o kterém slyšel od svého děda. Cítí potřebu převyprávět hluboký zážitek z dětství a zprostředkuje ho čtenáři ústy Arminta Cordovila, hlavního hrdiny příběhu. Ten jako dědic rodu Cordovilů přebírá majetek po otci, majiteli několika lodí. Autor prostřednictvím hlavního vypravěče prochází dějinami Manusu a zajímají ho především sociální poměry. Zároveň vstupuje do tajemné oblasti mýtů.

Arminto je jediný syn bohatého a vlivného majitele lodí Amanda Cordovila. Mezi otcem a synem je velice chladný vztah. Otec je na syna nepřiměřeně přísný, nenaučil ho starat se o rodinný majetek, syna nenáviděl a nikdy mu neodpustil, že porod nepřezila synova matka, Amandova manželka. Když Amando zemřel, Arminto byl nucen převzít odpovědnost za rodinný majetek a čelit problémům, které obchodní činnost přináší v době hospodářské krize, a to dluhy po otci, ztroskotání lodí a veškerou administrativu. Arminto je nucen pobývat a pracovat v přístavu. Neumí uchopit závazky, které souvisejí s vlastnictvím otcovy obchodní společnosti. Okamžitě sklouzává k neřestem, rozhazuje peníze, žije nad poměry, řítí se ke krachu. Ztráta otce ho osvobozuje, ale zároveň z něj dělá oběť svobody. Arminto se pohybuje v různých sociálních sférách, od lidí nejbohatších až po lidi na okraji společnosti.

Ve městě je sociální nerovnost stále patrnější. Narůstá s příchodem ekonomických změn v souvislosti s úpadkem obchodní činnosti. Vypravěč společenské rozdíly vnímá, proto jim věnuje pozornost. Obraz sociálních poměrů je velmi reálný, až naturalistický. Je z něj cítit angažovanost vypravěče, jehož se společenský úpadek osobně týká.

Navíc jsem byl úplně švorc, úplně holý jako ten hladký „lojový strom,“ zlatoplod. Bez lásky a bez peněz, a ještě mi hrozilo, že přijdu o naše bílé sídlo. A nebyl jsem ani tak zatvrzelý, ani tak chytrý jako můj otec.⁸⁶

⁸⁵ HATOUM, 2012, doslov k novele *Sirotkové ráje*, s. 147-148

⁸⁶ HATOUM, 2012, s. 15

Armintovy životní prohry jsou viditelné, ale mnohem větší úsilí stojí Arminta jeho zápas vnitřní. Arminto je zamilovaný do Dinaury, indiánské sirotky, která vyrůstá u karmelitánek. Zastupuje početnou skupinu indiánských dětí, které ztratily rodiče a jsou vychovávány v kláštorech. I toto téma spojuje *Sirotky ráje* s románem *Dva bratři*.

Dinaura je zvláštní, je na ní něco nezkrotného. Například na Mariánské slavnosti se její přirozenost projevuje. Je nespoutaná, dravá.

Dinaura tiskla zpocenou rukou moji paži: stehno se jí chvělo, nohy podupávaly. Náhle se mě pustila, běžela až k altánu a začala tančit. Ozval se křik, a nebyl to křik v náboženském vytržení. Napodobovala pohyb a rytmus té druhé tanečnice, obnažila si ramena a nedívala se na mě, nýbrž do nebe.⁸⁷

Arminto je Dinaurou zcela omámený. Promítá si ji do jiných žen, do snů, neustále ji hledá. Je opředena tajemstvím. Nic se neví o její minulosti. Je-li oslovena, mlčí a bezdůvodně utíká. Chůva Florita o ní rozhlašuje, že se chystá odejít do města na dně řeky. Jednoho dne Dinaura skutečně zmizí. Arminto ji hledá, chytá se každé zprávy o ní. Je si jistý, že její osud je pevně spojen s vodou. Najímá si kormidelníka Ulisse Tupiho, aby Dinauru našel.

A tak jsem čekal na Ulisse Tupiho, pověstného tím, že se umí vymotat z labyrintu našich řek. Objevil se náhle, s tváří tak zarostlou, že mu téměř nebyly vidět oči. Byl jako vyměněný. Přisahal, že Dinaura žije, ale ne v našem světě. Žije prý v zakletém městě, má privilegia královny, ale je to nešťastná žena.⁸⁸

Kormidelník tvrdí, že Dinaura žije v Zakletém městě na dně řeky. To je líčeno jako město bohaté: „A popisovali místo, kde žije: město, které se třpytí samým zlatem a světlem, s ulicemi a krásnými náměstími.“⁸⁹

Eldorado má v novele více významů. Je chápáno jako zlaté město, jako synonymum Manausu, dále jako obchodní německá loď rodiny Cordovilů a jako zakletý ostrov a jezero na něm. Sirotkové v „ráji“ jsou aktéři mýtů. Arminto svůj reálný život spojuje s indiánskou kulturou zcela přirozeně. Jako poloviční sirotek byl vychován indiánskou chůvou a zamiloval se do indiánské sirotky a znal indiánské mýty.

⁸⁷ HATOUM, 2012, s. 62

⁸⁸ Tamtéž, s. 87

⁸⁹ Tamtéž, s. 87

Zakleté město, to byla stará pověst, tatáž, kterou jsem slýchal v dětství. Vyvstávala v mysli téměř každého, jako by se štěstí a spravedlnost skrývaly na nějakém zakletém místě.⁹⁰

Armintův život je hledání ztracené lásky a snaha zorientovat se ve světě mýtů. Kouzelný svět je druhá tvář města Manaus, zajímavá a tajemná.

3.2 Manaus jako křižovatka bohatství a chudoby

Život hlavních mužských hrdinů novely *Sirotkové ráje* Amanda a Arminta je úzce spjat s ekonomickou situací města. Novela zachycuje hospodářsky úspěšné období obchodu s kaučukem, dlouho hlavním vývozním produktem. Prosperita je v životě rodiny Cordovilů zřejmá. Od začátku dvacátého století se město přeměňuje v metropoli, která postupně ztrácí pralesní obraz a mění se v moderní město plné vyspělých technologií a pracovních příležitostí.

V Manausu bylo všechno: elektřina, telefon, noviny, kina, divadla, opera.⁹¹ Všechno se rozrůstalo: Manaus, vývoz kaučuku, pracovní příležitosti, obchod, turistický ruch. Dokonce i prostituce.⁹²

V době první světové války a v důsledku pěstování kaučuku v Asii hospodářství Manausu prochází krizí a obchodníci krachují.

[Arminto] Už dlouho jsem se v Manausu neukázel, a přitom jsem věděl, že válka v Evropě poškozují vývoz kaučuku. Válka a sazenice gumovníku v Asii.⁹³

Pozornost je věnována i následnému obnovení produkce kaučuku ve třicátých letech dvacátého století za vlády Getúlia Vargase. Tehdy se obyvatelé Brazílie houfně přesouvají za prací do velkých měst.

⁹⁰ HATOUM, 2012, s. 87-88

⁹¹ Tamtéž, s. 20

⁹² Tamtéž, s. 43

⁹³ Tamtéž, s. 50

Prezident Vargas prohlásil, že Spojenci potřebují náš latex a že všichni Brazilci udělají všechno pro to, aby země Osy byly poraženy. A tak tisíce Brazilců ze Severovýchodu šly pracovat na gumovníkové plantáže.⁹⁴

Důležitým se stává i chov dobytka, hlavní důvod odlesňování amazonského pralesa. Amazonští statkáři zamýšlejí dovážet hovězí maso do Manausu: „Statkáři mysleli jen na vývoz masa do Manausu.“⁹⁵

Následné hospodářské výkyvy a politické události přesahující rámec Amazonie mají přímý dopad na život obyvatel města. Nutí lidi hledat obživu jinde. Kdo může, stěhuje se pryč. Obyvatelé odcházejí do měst, která nabízejí více možností, jako je Salvador, Recife nebo Rio de Janeiro. Někteří odjíždějí do Evropy.

Ve stejnou dobu však Manaus přijímá nové obyvatele evropského původu, kteří se rozhodli vyzkoušet si život v Novém světě. Důvodem jejich migrace byly také války a konflikty v jejich rodných zemích. Evropané Manaus přeměňují. Staví se budovy v evropských architektonických stylech, do Manausu se dováží evropské zboží a otevírají se restaurace s evropskou kuchyní. V novele je příkladem Německá pivnice na břehu řeky: „Dělali, co se kde namanulo, pracovali v pekárnách a v Německé pivnici.“⁹⁶

Japonci nebo Angličané si zde zakládají vlastní čtvrtě. Lepší postavení mají Francouzi, kteří ve městě staví jedinečné budovy. K nejznámějším objektům patří Paris n° América, ve kterém byl otevřen stejnojmenný obchod s evropskými látkami: „V obchodě *Paríž v Americe* jsem koupil kusy švýcarského organdinu a italského a francouzského hedvábí...“⁹⁷

Stejně jako v románu *Dva bratři* věnuje autor velkou pozornost přístavu: „Srdce a oči Manausu jsou v přístavištích a na nábřeží Rio Negra. Velká přístavní zóna se hemžila obchodníky, rybáři, uhlíři, nosiči, podomními obchodníky.“⁹⁸

Manaus je na lodní dopravě vzhledem ke své zeměpisné poloze závislý a život přístavu citlivě odráží momentální hospodářskou situaci celého kraje. V období první světové války je město dotčeno hospodářskou krizí, podobně jako celá Brazílie. Amando ztrácí postavení úspěšného obchodníka a majitele lodí. Arminto popisuje chování

⁹⁴ HATOUM, 2012, s. 132

⁹⁵ Tamtéž, s. 106

⁹⁶ Tamtéž, s. 17

⁹⁷ Tamtéž, s. 111

⁹⁸ Tamtéž, s. 23

obyvatel i rozezení svého otce. Vláda zvyšuje poplatky, obchodníkům ztěžuje podnikání, obyvatelé strádají a bouří se.

Viděl jsem, že lidé jsou podráždění, pobouření. Všechno působilo absurdně a agresivně. V krátkém čase se nálada v Manausu změnila. [...] [Amando] nadával na neuvěřitelné daně, na výši celních poplatků, na špatné fungování přístavu, na zlořády v naší politice.⁹⁹

Maria de Assis Lemos ve své studii o novele *Sirotkové ráje (Mito, História e Memória em Orfãos do Eldorado de Milton Hatoum)* nachází v novele vrstvu obyvatel, která je koncem produkce kaučuku zasažena. Jsou jimi ti bohatší.¹⁰⁰

V příběhu se v době, když končí kaučukový boom, zjevuje vrstva obyvatel, která byla nejvíce zasažena koncem úspěšného období oblasti, respektive koncem doby sběračů kaučuku a části dělníků v regionu, protože zisk byl ve skutečnosti nasměrován na druhou vrstvu populace [bohatou], nikoli na chudé.¹⁰¹

Ekonomické výkyvy prohlubují sociální rozdíly. Mezi chudé patří původní obyvatelé, indiáni. Jsou nuceni k otrocké práci, společnost jimi opovrhne a podléhají nemocem. V zemi je mnoho sirotků a mladé dívky, indiánky, jsou vychovávány v kláštorech. Učí se evropským zvyklostem a musí přijmout křesťanství, což naprosto potlačuje jejich původní identitu.

Domníval se, že sirotky se jen modlí, šijí a studují, ale ony toho dělaly mnohem víc: dopoledne pracovaly na zahradě, utíraly prach na oltáři a na sochách světců a pomáhaly s úklidem dormitáře a tříd. Večer po vyučování se chodily s karmelitánkami modlit do kaple a vzdávat Bohu díky. Před spaním šily. Dozvěděl jsem se také, že jednou týdně pobývaly v ústraní. Každá sirota zůstala sama v tmavém pokoji a modlila se celý růženec před srdcem Ježíšovým, ozářeným plamenem jediné svíčky [...] Učily se portugalštinu a bavit se v indiánském jazyce měly zakázáno.¹⁰²

⁹⁹ HATOUM, 2012, s. 28

¹⁰⁰ DE ASSIS LEMOS, Vivian. *Mito, História e Memória em Orfãos do Eldorado de Milton Hatoum*. São Paulo: UNESP, 2014, dostupné na:

<https://repositorio.unesp.br/bitstream/handle/11449/122240/000812864.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹⁰¹ Tamtéž, s. 70

¹⁰² HATOUM, 2012, s. 54-55

Chudí jsou také přistěhovalci ze Severovýchodu a z jiných odlehlých částí Brazílie a bývalí sběrači kaučuku. Ztrácejí zaměstnání a jejich finanční situace jim nedovoluje vrátit se domů. Jsou nuceni zůstat ve městě a žít až v nelidských podmínkách. Staví si domy na kůlech i tábory podél řek. Chudí dospělí využívají děti k tomu, aby jim obstaraly jídlo.

Jezdil jsem tramvají po městě, viděl jsem obydlí na kůlech i chatrče na předměstí a na břehu říčních ramen v centru i tábory, v nich přespávali bývalí sběrači kaučuku. Viděl jsem děti, kterým někdo uštedřil kopianec, když se snažily sehnat nějaké jídlo nebo žebrat na ulici u krčmy Alegre, Italské továrny na potraviny a před restauracemi.¹⁰³

Město má s chudými problém. Mnozí končí na ulici a v bohatých vyvolávají nejistotu a strach.

Problém představovali chudí, vláda nevěděla co s nimi. Náměstí se probouzela poseta starými novinami, na nichž nocovaly celé rodiny, a já jsem v těch špinavých hromadách papíru mohl číst zprávy o svém otci...¹⁰⁴

Společnost chudé nepřijímá, nahlíží na ně s odstupem, jako kdyby všichni chudí byli nebezpeční nebo odsouzení k izolaci.

Šestnáctého července odpoledne přišly na náměstí Nejsvětějšího Srdce Ježíšova husím pochodem i sirotky. Žádná neměla uniformu. Viděl jsem dívky z bohatých rodin, stojící od nich stranou, a skupinku chudých Tapujek, stydlivě postávajících opodál.¹⁰⁵

¹⁰³ HATOUM, 2012, s. 77

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 26

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 58

3.3 Manaus jako křižovatka reálného a mytického světa

Novela *Sirotkové ráje* zachycuje reálnou podobu Manausu, ale ta se prolíná s jeho mytickou podobou, která odkazuje na původní indiánskou kulturu a dodnes je její neodmyslitelnou součástí.

Manaus je prezentován jako skutečné město v srdci amazonského deštného lesa, které se vyznačuje unikátním propojením civilizace a přírody. Když do města přijíždějí turisté, diví se, jak se na takovém místě mohou nacházet velkolepé stavby v evropském stylu, jako je například divadlo Amazonas.

[Arminto] Občas jsem doprovázel zahraniční pasažéry na projížďce kánoí po jezerech v okolí Manausu, vodil jsem je po centru města. Vždycky velice toužili poznat divadlo Amazonas, nechápali, jak může v pralese existovat tak kolosální stavba.¹⁰⁶

V novele je prostředí zachyceno reálně. Přístav, břehy řek, centrum města i periferie. Autor se zaměřuje na drobné detaily v životě obyvatel. Například čtenáře vtahuje do místní kuchyně. Předkládá jídelníček obyvatel státu Amazonas například v situaci, kdy chůva Florita podává Armintovi oběd: „Po koupeli podávala oběd: fazole s dýní a maxixe, rybu na rožni a maniokovou moučku s želvími vejci.“¹⁰⁷

Zároveň autor propojuje reálný svět se světem indiánských mýtů. Postavy novely přecházejí z reálného života do prostředí vytvořeného mýty. Mytické zlaté město se v minulosti snažilo objevit mnoho cestovatelů. Vypravili se do Nového světa, aby našli Eldorado. Španělský dobrodruh Francisco de Orellana¹⁰⁸ tvrdil, že se toto místo nachází mezi řekami Orinoco a Amazonka, a roku 1541 se ho vydal hledat. Po jeho stopách šla postupně řada dobyvatelů, ovšem žádné zlaté království se jim najít nepodařilo. Eldorado zůstalo mýtem.

V novele *Sirotkové ráje* mýtus o Eldoradu představuje jednu z podob tzv. Zakletého města, mýtu Jižní Ameriky, který je indiánskými kmeny umístován na dno řeky. Arminto prožívá osobní drama lásky k Dinauře, která jako reálná sirota odchází do

¹⁰⁶ HATOUM, 2012, s. 25

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 33

¹⁰⁸ MINSTER, Christopher. *Biography of Francisco de Orellana, Discoverer of the Amazon River*. Dostupné na: <https://www.thoughtco.com/biography-of-francisco-de-orellana-2136568>

Zakletého města. Arminto ji v onom světě hledá. Také mnozí imigranti do Amazonie byli hnáni vidinou bohatství. Manaus mohl hledané město symbolizovat.

Kdysi to byla synonyma, řekl: Osadníci zaměňovali Manaus neboli Manou s Eldoradem. Hledali zlato Nového světa v jednom městě pod vodou nazývaném Manoa. To bylo skutečně zakleté město.¹⁰⁹

Eldorado má v knize více podob, ale vždy představuje něco neuchopitelného, co nelze získat – nakonec i loď jménem Eldorado ztroskotá.

Výchozím bodem pro vstup do bájného světa je řeka. Zvířata mají moc člověka očarovat, zaklít ho, unést na dno řeky a vtáhnout ho do Zakletého města. V novele se jedná o růžového delfína a anakundu: „V přístavu Vila Bely někdo rozšířil, že ta sirota je anakonda, která mě pozře a potom mě odvede do města na dně řeky.“¹¹⁰

Řeka v reálném světě příběhu reprezentuje obchodní uzel, dopravní cestu, prostor pro obživu, pro odpočinek, je to symbol života i smrti: „[Arminto] Mohl jsem cítit život, který přicházel od vody.“¹¹¹ Ve volném čase se Arminto rád zdržuje poblíž řeky, chlapci z města se mu za to posmívají: „[...] a vykřikne: Arminto Cordovil je blázen. A to jen proto, že se celé odpoledne dívám na řeku.“¹¹²

Řeka je také součástí indiánského mýtu. Hned v úvodním obrazu novely vzpomíná Arminto na dětství, kdy mu Florita z indiánského jazyka překládala slova ženy, která odcházela na dno řeky.

Jedna indiánka, jedna Tapujka z města, cosi říkala a ukazovala na řeku. [...] Teď bude žít s milencem na dně řeky. Chce žít v lepším světě, v němž není tolik utrpení a neštěstí.¹¹³

V indiánské mytologii má mytický svět pozitivní náboj. Je to cesta do vysněného lepšího světa. V této linii se odvíjí motiv Eldorada, zlatého města. Realita Manausu je často surová a pro mnohé lidi je odchod na dno řeky vysvobozením z reálného světa. Tak může být čtenář zaskočen pravdou, kterou se po všech strastech při hledání milované Dinaury dozvídá Arminto z úst Flority. Chůva je stará, unavená, nemocná. Arminto je

¹⁰⁹ HATOUM, 2012, s. 138

¹¹⁰ Tamtéž, s. 45

¹¹¹ Tamtéž, s. 36

¹¹² Tamtéž, s. 15

¹¹³ Tamtéž, s. 11

vyčerpaný. Setkávají se a vzpomínají na dávné časy. Armintovi se znovu vybavuje Tapujka, která odešla za svým milým na dno řeky.

Překládala jsem to špatně, Arminto. Všechno jsem si to vymyslela.

Ty sis vymýšlela?

Copak jsem mohla dítěti vyprávět, že ta žena chtěla umřít? Říkala, že její manžel i syn umřeli na horečky a že ona zemře na dně řeky, protože už nechce ve městě trpět.¹¹⁴

Hledání Dinaury a oživení mýtu o Zakletém městě byly podnětem k šíření dalších mýtů. Neznámí lidé Arminta zásobují příběhy o bytostech z vodních hlubin a o mužích a ženách, kteří se stali oběťmi zakletých bytostí. Arminto je mýty zavalen proti své vůli. Mýtus na sebe váže další mýtus. V mýtu o ženě, kterou svedl tapíří samec, je mimo jiné zobrazena očištná úloha řeky jako místa úniku od bolesti.

Vzpomínám si také na vyprávění o jedné ženě, kterou svedl tapíří samec. Její manžel tapíra zabil, uřízl zvířeti penis a zavěsil ho na dveře chýše. A tu žena obalila penis hlínou, až zaschl a ztvrdl. Potom k tomu ptáčkovi něžně promlouvala a hrála si s ním. A tak manžel natřel hliněného ptáka velkým množstvím pepře a schoval se, aby viděl, jak žena toho ptáka líže a nasedá na něj. Říká se, že bolestí skákala a křičela a že jí jazyk i tělo hořely jako v ohni. Jediná pomoc potom byla ponořit se do řeky a stát se žábou.¹¹⁵

Objevuje se také motiv šamana, který podle představ lidí může proniknout do kouzelného světa a Dinauru vysvobodit. Mýtus je přítomen v mnoha rovinách. Vypravěč novely s ním neustále přichází do kontaktu. Vypravování o magickém světě zaznívají i v situacích nezvyklých, například z úst sedmi sirot, které se kají před biskupem.

První vyprávěla, že jedné deštivé noci se jí zmocnil Velký had a tak jí zmítal, že se celý ostrov začal trást, až řeka Amazonka zaplavila její dům.¹¹⁶

¹¹⁴ HATOUM, 2012, s. 125

¹¹⁵ Tamtéž, s. 13

¹¹⁶ Tamtéž, s. 59

Řeka je obestřena mýty také proto, že má mimořádnou sílu. Člověk ji není schopen ovládnout. Voda je výrazným symbolem mýtů, propojuje svět reálný a mytický. Velmi často je nositelem destrukce a zániku.

Mnoho indiánských mýtů vysvětluje také původ noci.¹¹⁷ Jiné se dotýkají témat, která jsou tabu. Patří sem například téma krve a ženské menstruace. V pohanském světě je to určitá stigmatizace ženy v době její nečistoty. Tento motiv stojí zřejmě za mýtem, který zaznívá z úst jedné z kajícnic, které se přicházejí vyzpovídat biskupovi. Krev je pro ni noční můrou. Strýc dívku odvádí k šamanovi, aby ji léčil.

Maniva nesměla do jeho domu vstoupit, protože krev menstruace byla pro šamany škodlivá. Posvátná krev. Zapovězená. Byla seslána duchy přírody: hromů, vod, ryb a dokonce duchem zemřelých.¹¹⁸

James George Frazer v publikaci *Zlatá ratolest*¹¹⁹ uvádí výčet tabuizovaných témat mytického světa, v němž se krev objevuje velice často. Podle mytologie v krvi žije duch. Nesmí se pojídat ani prolévat. Z menstruační krve mají kmeny panickou hrůzu, často cítí přítomnost zlé moci.

V mýtech, které si Arminto pamatuje z dětství, se opakují motivy domovského prostředí Amazonie, tj. řeka Amazonka, místní fauna a flóra. Zobrazují se symboly moudrosti, sexuality a vesmíru. Například mýtus O muži s dlouhým penisem.

...příběh o muži s dlouhým penisem, tak dlouhým, že se táhl přes celou Amazonku, prořal ostrov Svatého Ducha a kdesi v Zrcadle měsíce se na něj chytla jedna dívka. Potom se úd omotal muži kolem krku, a zatímco on se svíjel, jak se dusil, ta dívka se ptala se smíchem: Tak kdepak je ten natažený penis?¹²⁰

Novela zachycuje v jednom z mýtů také motiv tabuizované hlavy. Hlava je posvátná, žije v ní duch. Když je oddělena, neumírá. Nelze ji jen tak zničit.¹²¹ Má v sobě srdce, jak zmiňuje Arminto, když mýtus vypráví.

¹¹⁷ Srov. ZELENÝ, Mnislav. *Duch s rozkvetlým penisem*. Praha: Argo, 2004, s. 21

¹¹⁸ HATOUM, 2012, s. 59

¹¹⁹ FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 239-241, 601-605

¹²⁰ HATOUM, 2012, s. 12

¹²¹ Srov. FRAZER, 2012, s. 241

Jeden z těch podivných příběhů, ten o uříznuté hlavě, mě děsil. O ženě rozdělené na dvě části. Její tělo vždycky vychází pro jídlo do jiných vesnic, zatímco hlava vyletí a přilepí se k manželovu rameni. Muž a hlava zůstanou celý den spolu. A potom zvečera, když zazpívá ptáček a na nebi se objeví první hvězda, ženino tělo se vrátí a přilepí se k hlavě. Jednou v noci jiný muž trup ukradne. Manžel ale nechce žít jen s hlavou, chce ženu celou. Tráví život tím, že tělo hledá, usíná a probouzí se s manželčinou hlavou přilepenou na svém rameni. Hlava mlčela, ale byla živá: mohla vnímat svět očima a její oči neusychaly, všechno chápaly. Hlava, která měla srdce.¹²²

¹²² HATOUM, 2012, s. 13

Závěr

Cílem práce bylo najít specifické rysy Amazonie v próze současného brazilského spisovatele Milтона Hatouma a představit Amazonii jako křižovatku. Zabývat se tematickou vrstvou románu *Dva bratři* a novely *Sírotkové ráje* a skrze její literárněvědnou analýzu doložit, že Amazonie je geograficky, etnicky a historicky složitá oblast. Křižovatkou obecně chápeme jako bod, v němž se kříží různé cesty. V přeneseném významu lze pojem chápat jako prostor, kde se kříží různé životní cesty a osudy jednotlivců i skupin lidí. V souvislosti s Hatoumovými díly je křižovatka pojímána širěji, znamená místo střetu, setkání, prolínání. Divoká příroda se mísí s evropskou architekturou. Střetává se bohatství s chudobou, setkávají se etnika, kultury a náboženství, prolínají se realita a mytický svět. Dějištěm Hatoumových próz je zejména město Manaus, v němž jsou všechny křižovatky přítomny a tvoří základ jeho jedinečnosti.

Životu a dílu Milтона Hatouma se věnují dílčí studie a většina z nich je dostupná v portugalské. Pro pochopení Hatoumovy osobnosti byly inspirující rozhovory, které spisovatel poskytl pro televizní pořad Drauzia Varella a pro knihkupectví Saraiva. Abych pochopila oblast Amazonie, musela jsem nejprve prostudovat dějiny Brazílie. Fakta o Amazonii jsem čerpala z odborných publikací uvedených v úvodu práce, ale také ze zeměpisného atlasu a dalších dílčích studií zabývajících se touto oblastí. Duchovní svět mi pomohla přiblížit literárně zpracovaná mytologie. K analýze Hatoumových děl jsem také využila recenze jeho tvorby a doslov k románu *Dva bratři*. Jako vodítko mi posloužily odborné studie, zejména: Maria Rita Berto de Oliveira *Uma análise do espaço romanesco em Dois irmãos, de Milton Hatoum* a disertace Vivian de Assis Lemos *Mito, História e Memória em Orfãos do Eldorado de Milton Hatoum*.

Práce má tři kapitoly. V první kapitole je představena oblast Amazonie z hlediska geografického a historického. Uvedla jsem též stručný výčet autorů, kteří tuto oblast zpracovali literárně. Druhá část první kapitoly se zaměřuje na Manaus jako na hlavní dějiště Hatoumových próz. Ve třetí části první kapitoly je představena osobnost Milтона Hatouma, jeho život, dílo a vazba na Amazonii.

Ve druhé kapitole je věnována velká pozornost dvěma protagonistům románu *Dva bratři*, bratrům, kteří jsou nositeli dvou různých podob Brazílie. Druhá část druhé kapitoly se zabývá zobrazením Manausu v průběhu času v úzké vazbě na hrdiny románu. Třetí část druhé kapitoly nachází křižovatky v etnickém, kulturním a náboženském prostoru města.

Ve třetí kapitole je rozebrána novela *Sirotkové ráje*. V první části této kapitoly je objasněn význam názvu díla. V následující části je představen Manaus jako křižovatka bohatství a chudoby. Ve třetí části třetí kapitoly je odhalena složitost duchovního světa Manausu, prolínání reality a mýtu.

Obě Hatoumova díla, román *Dva bratři* i novela *Sirotkové ráje*, jsou bohatým zdrojem zajímavých témat, která se nevztahují jenom k městu Manaus. Jsou přítomna v celé rozsáhlé oblasti Amazonie a mohou být inspirací pro čtenáře, aby hledal v autorově tvorbě něco víc než jen fabuli a syžet. Aby ocenil i nepřehledné množství detailů, které dokreslují obraz skutečné Amazonie.

Resumé

Cílem bakalářské práce „Amazonie jako křižovatka v próze Miliona Hatouma“ bylo vyhledat a pojmenovat v románu *Dva bratři* a v novele *Sirotkové ráje* projevy složitosti Amazonie. Křižovatka je chápána jako setkávání, střetávání a prolínání. V dílech Miliona Hatouma se vztahuje k historické, kulturní, politické, ekonomické a náboženské sféře.

Práce vychází z odborné literatury týkající se osobnosti autora, zeměpisných, historických, politických a duchovních reálií Amazonie. Těžištěm práce je analýza obou próz.

Bakalářská práce má tři kapitoly. První kapitola „Amazonie, Manaus a Milton Hatoum“ představuje oblast severozápadní Brazílie. Zaměřuje se na zeměpisný charakter Amazonie, její historii a osídlení a uvádí literární díla, která tuto oblast zobrazují. Dále se zabývá městem Manaus, hlavním městem brazilského státu Amazonas, který je hlavním dějištěm románu *Dva bratři* a novely *Sirotkové ráje*. Nakonec představuje život a dílo Miliona Hatouma a jeho vazbu na Amazonii.

Druhá kapitola „Amazonie jako křižovatka v románu *Dva bratři*“ se nejprve zaměřuje na hlavní hrdiny románu a v úzké vazbě na ně se zabývá Manausem od začátku dvacátého století až do šedesátých let a popisuje křižovatky v etnickém, kulturním a náboženském prostoru města.

Třetí kapitola „Amazonie jako křižovatka v novele *Sirotkové ráje*“ nejprve objasňuje význam názvu novely a poté hledá projevy sociálního rozvrstvení Manausu a prolínání reálného a mytického světa v něm.

Analýza textu se zaměřuje na tematickou vrstvu ve struktuře zkoumaných literárních děl.

Resumo

O objetivo da tese de licenciatura “A Amazônia como uma interseção na prosa de Milton Hatoum” era encontrar e nomear as manifestações da complexidade da Amazônia no romance *Dois Irmãos* e na novela *Orfãos do Eldorado*. A interseção é entendida como um encontro, confronto e entrelaçamento. Nos livros de Milton Hatoum refere-se às esferas históricas, culturais, políticas, econômicas e religiosas.

A tese é baseada na literatura profissional sobre a personalidade do autor, realidades geográficas, históricas, políticas e espirituais da Amazônia.

A tese tem três capítulos. O primeiro “A Amazônia, Manaus e Milton Hatoum” introduz a região do norte do Brasil. Centra-se no caráter geográfico da Amazônia, sua história e assentamento, e apresenta obras literárias que retratam esta área. Também lida com a cidade de Manaus, a capital do estado brasileiro do Amazonas, que é o principal local para o romance *Dois Irmãos* e *Orfãos do Eldorado*. Finalmente, apresenta a vida e obra de Milton Hatoum e sua ligação com a Amazônia.

O segundo capítulo “A Amazônia como uma interseção no romance *Dois Irmãos*” enfoca primeiramente os personagens principais do romance e, em laços estreitos com eles, trata de Manaus desde o início do século XX até os anos 1960 e descreve as interseções no espaço étnico, cultural e religioso da cidade.

O terceiro capítulo “A Amazônia como uma interseção na novela *Orfãos do Eldorado*” esclarece o significado do título da novela. Procura manifestações da estratificação social de Manaus e a mistura do mundo real e mítico dentro dele.

A análise do texto enfoca a camada temática na estrutura das obras literárias estudadas.

Bibliografie

HATOUM, Milton. *Dva bratři*. Přel. Lada Weisssová. Praha: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1.

HATOUM, Milton. *Sirotkové ráje: o zakletém městě a jiných amazonských mýtech*. Přel. Marie Havlíková. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0527-8.

Knižní publikace

ARMSTRONG, Karen. *Krátká historie mýtu*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-750-1.

ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0.

FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. Praha: Herrmann, 1996. ISBN 80-239-2454-0.

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Československý spisovatel, 2012. ISBN 978-80-7459-088-7.

GRAUOVÁ, Šárka. „Dva brazilští bratři“. In HATOUM, Milton. *Dva bratři*. Praha: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-107-1.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Latinské Ameriky: vývoj oblasti, regionů a států*. Praha: NLN, 2015. ISBN 978-80-7422-368-6.

NUNES, Benedito. HATOUM, Milton. *Crônica de duas cidades – Belém e Manaus*. Secretaria Executiva de Cultura do Pará (SECULT, Departamento de Editoração e Memória), 2006. ISBN 978-8573130492.

Ottův slovník naučný. Osmý díl. Paseka: Praha - Litomyšl. Argo: Polička. 1997. ISBN 80-7203-136-8.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 221-141-84.

ZELENÝ, Mníslav. *Duch s rozkvetlým penisem: mýty amazonských indiánů*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-573-8.

Elektronické zdroje

BEAL, Sophia. *Espaços movediços e conflitantes na Manaus de Milton Hatoum*.

Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na:

[file:///C:/Users/Barbora%20Sykorova/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/114576-Texto%20do%20artigo-242850-1-10-20170222%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Barbora%20Sykorova/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/114576-Texto%20do%20artigo-242850-1-10-20170222%20(1).pdf)

BERTO DE OLIVEIRA, Maria Rita. *Uma análise do espaço romanesco em Dois irmãos, de Milton Hatoum*. Universidade Federal de Rondônia, Núcleo de Ciências Humanas. Porto Velho, 2013. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na:

<http://www.ri.unir.br/jspui/bitstream/123456789/2106/1/DISSERTAÇÃO%20RITA.pdf>

BUCHABQUI, Jorge Alberto. *Das Civilizações à Imigração Libanesa. Um pequeno resgate histórico*. Porto Alegre: UFRGS, 2011. Staženo dne: 30.6.2019, dostupné na:

<http://www.artistasgauchos.com.br/jabuchabqui/pdfs/33223%20Livro%20-%20Imigração%20Libanesa.pdf>

DE ASSIS LEMOS, Vivian. *Mito, História e Memória em Orfãos do Eldorado de Milton Hatoum*. São Paulo: UNESP, 2014. Staženo dne: 5.7.2019, dostupné na:

<https://repositorio.unesp.br/bitstream/handle/11449/122240/000812864.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

IBGE: Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, 2017. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na: <https://g1.globo.com/economia/noticia/2018/08/29/brasil-tem-mais-de-208-milhoes-de-habitantes-segundo-o-ibge.ghtml>

KAJANOVÁ, URBAN, DAVIDOVÁ, ELICHOVÁ. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami: etnické, marginální a rizikové skupiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. 2009, dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d105aff0-18bb-11e5-a362-005056827e52?page=uuid:4a4a37c0-3a2f-11e5-a7b4-001018b5eb5c>

MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009. S. 2068, Staženo dne: 30.3.2019, dostupné na:

https://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/pdf/antropologicky_slovník.pdf

MINSTER, Christopher. *Biography of Francisco de Orellana, Discoverer of the Amazon River*. Staženo dne: 26.6.2019, dostupné na:

<https://www.thoughtco.com/biography-of-francisco-de-orellana-2136568>

REINISCH, TOMANOVÁ. *Cestománie*. 2004. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095875447-cestomanie/204562260100006-brazilie-amazonie-proti-proudu-amazonky/>

RIBEIRO, Darcy. *O Povo Brasileiro. A formação e o sentido do Brasil*. São Paulo: Companhia das Letras, 1995. Staženo dne: 30.6.2019, dostupné na:

http://www.iphi.org.br/sites/filosofia_brasil/Darcy_Ribeiro_-_O_povo_Brasileiro_-_a_formação_e_o_sentido_do_Brasil.pdf

RODRIGUES, Cecília. *Mito e transfiguração em Órfãos do Eldorado, de Milton Hatoum*. 2015. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/325804051_Mito_e_transfiguracao_em_Orfaos_do_Eldorado_de_Milton_Hatoum

Sociologická encyklopedie. Sociologický ústav AV ČR, Poslední editace 10.11.2018. Staženo dne: 15.6.2019, dostupné na: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kultura>

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton*. 2013. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31975/hatoum-milton>

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton: Dva bratři*. 2008. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31737/hatoum-milton-dva-bratri>

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton: Sirotkové ráje*. 2012. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019, dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29691/hatoum-milton-sirotkove-raje>

CARNEIRO FILHO, Arnaldo. BRAGA DE SOUZA, Oswaldo. *ATLAS de Pressões e Ameaças às Terras Indígenas na Amazônia Brasileira*. São Paulo. 2009. Staženo dne: 15.3.2019, dostupné na: https://www.socioambiental.org/banco_imagens/pdfs/Atlas.pdf.pdf